

Protiv “izjednačavanja žrtve i agresora”: stavovi udruga hrvatskih veterana prema Srbima

SVEN MILEKIĆ

Democracy Institute, Central European University

Tijekom rata 1990-ih u Hrvatskoj veterani su osnovali brojne udruge koje su se zalagale za poboljšanje njihova socijalnog statusa i društvenog položaja. Uz potporu vladajuće političke stranke, Hrvatske demokratske zajednice (HDZ), brzo su izrasle u moćne parapoličke organizacije, promovirajući dominantni narativ o ratu koji je osmislio hrvatski predsjednik Franjo Tuđman. Taj narativ, kojeg je podržavala cjelokupna politička elita, promiče pojednostavljeni i pročišćeni prikaz rata kao “velikosrpske agresije” te je utemeljen na striktnoj dihotomiji između žrtve (Hrvati) i agresora (Srbi). Veteranske udruge usvojile su ovu dihotomiju kao okvir za podjelu hrvatskog društva, prema kojoj pripadnici srpske nacionalne manjine trebaju imati ograničena prava jer su odgovorni za agresiju na Hrvatsku. Svojom retorikom i djelovanjem udruge i njihovi čelnici mobilizirali su se protiv svega što su doživljavali kao ustupak poraženoj strani – Srbima. Udruge su promatrale potencijalne ustupke objema stranama – veteranima i srpskoj manjini – kroz prizmu igre nultog zbroja. Dakle, koja god prava i “ustupke” država dala Srbima, veteranima to neminovno donosi gubitke. Zbog toga su se veteranske udruge s izrazitom antisrpskom retorikom obračunavale sa srpskim političkim predstavnicima i nacionalnom manjinom u cjelini. Zakonski utemeljena prava tretirale su kao pokušaje “izjednačavanja žrtve i agresora”. Udruge su se značajno fokusirale na tri ključna pitanja: a) povratak izbjeglica i pomirenje; b) procesuiranje ratnih zločina; c) manjinska prava i kulturu. U radu se analizira retorika i aktivnost veteranskih udruga, na temelju medijskih izvora i arhivske dokumentacije udruga i različitih državnih institucija, kako bi se pokazalo da su veterani u znatnoj mjeri učinkovito blokirali srpsku manjinu u slobodnom ostvarivanju prava i sloboda u poslijeratnom razdoblju.

KLJUČNE RIJEČI: Domovinski rat, branitelji, Srbi, manjinska prava, kulturni ratovi

Gotovo 30 godina nakon završetka rata u Hrvatskoj, teška ratna ostavština je još uvijek vrlo prisutna u javnom prostoru.¹ Rat koji je u Hrvatskoj odnio između 18 000 i 22 000 života, raselio stotine tisuća stanovnika te rezultirao ogromnom materijalnom štetom, temeljito je oblikovao hrvatsku poslijeratnu državu i društvo (Phuong, 2005: 157—160; Radelić *et al*, 2006: 458—470; Živić i Pokos, 2004: 737—740; Žunec, 1998: 133).² Rat je dramatično utjecao na status mnogih društvenih skupina (invalida, veterana, ratne siročadi), ali i nacionalnih manjina, poput srpske i bošnjačke. Neke od tih skupina uživaju određena prava koja su vezana uz štetu ili gubitak koje su pretrpjele u ratu. Osim objektivnog stradanja, uz ishodenje određenih prava vezana je dominantna naracija o ratu po kojoj je hrvatsko stanovništvo ono koje je podnijelo najveće žrtve, pa time zaslužuje i najveće privilegije. Hrvatski Srbi, iako formalno uživaju jednaka prava kao Hrvati, ipak su stigmatizirani kao pripadnici naroda koji je po navedenoj naraciji glavni krivac rata. Samim time, hrvatski Srbi su često marginalizirani i diskriminirani te su predmet povremenih i cikličnih javnih difamacija od strane desničarskih grupa, političkih stranaka, veteranskih udruga i njihovih medija. Osim što emaniraju ksenofobiju, ovi prijepori otežavaju i suživot i pomirenje kako u Hrvatskoj, tako i u postjugoslavenskom prostoru.

Rad će se baviti time kako su hrvatske veteranske udruge od sredine 1990-ih do danas, javno i interno, gledale na Srbe, odnosno na srpsku manjinu u Hrvatskoj. Iako se to pouzdano ne može reći za svaku veteransku udruhu, a pogotovo ne za svakog pojedinog veterana, znatan broj njih je imao (i još uvijek ima) iznimno negativnu percepciju srpske manjine, često im pridodajući etiketu neprijatelja Hrvatske i Hrvata. Kod nekih veterana to je rezultat

- 1 Ovaj članak je osmišljen i napisan u sklopu Ladenburgove istraživačke mreže, projekta “The Aggressor: Self-Perception and External Perception of an Actor Between Nations”, koju financira Zaklada Daimler i Benz.
- 2 Zebić, E.: Ljudski gubici u ratu u Hrvatskoj: 22 211 osoba, Radio Slobodna Europa, 15. siječnja 2018. <https://www.slobodnaevropa.org/a/hrvatska-ljudski-gubici/28976312.html>, Pristupljeno: 30. rujna 2024; Ponoš, T.: Dokumenta ima novi izračun: U ratu u Hrvatskoj stradalo je oko 18 tisuća ljudi, *Novi list*, 26. prosinca 2017. http://www.novilist.hr/Vijesti/Hrvatska/DOCUMENTA-IMA-NOVI-IZRACUN-U-ratu-u-Hrvatskoj-stradalo-je-oko-18-tisuca-ljudi?meta_refresh=true, Pristupljeno: 30. rujna 2024.

teškog ratnog iskustva, ali mnogi od istaknutih članova ovih udruga izražavali su izrazito antisrpske stavove kao izraz vlastite agende. U tom smislu dio su široko rasprostranjenog antisrpskog sentimenta u hrvatskom društvu koji je jedna od glavnih značajki suvremenog hrvatskog etnonacionalizma, dodatno galvaniziranog ratnim iskustvom i traumom iz ratova 1990-ih. Ratovi 1990-ih i politička ideologija koja je dominirala i nakon završetka oružanih sukoba iz temelja su etnificirali hrvatsko društvo, uspostavljajući Srbe kao etničke Druge. Posljedično, ovakav odnos na kraju dovodi do artikulacije ksenofobije i jačanja netolerancije prema pripadnicima srpske manjine, a onda potencijalno i do njihove institucionalne i/ili neformalne diskriminacije.

Analizirajući retoriku i diskurs koje veteranske udruge i njihovi predstavnici koriste o Srbima kao dio šire dominantne naracije o ratu, uočava se uspostavljanje dihotomije žrtve (Hrvata i Hrvatske) i agresora (Srba i Jugoslavije/Srbije i Crne Gore), od kojih je prva ratni pobjednik, a drugi gubitnik. S obzirom na to dominantno viđenje rata, veteranske udruge se protive izjednačavanju dviju strana, Hrvata i Srba, jer su njihove moralne pozicije suprotstavljene. Govore kako su oni protiv "izjednačavanja žrtve i agresora", što je inače učestali trop (*trope*), u desničarskom diskursu, kako bi se suprotstavili onome što vide kao ustupke srpskoj manjini. U radu će se pokazati kako je takav diskurs korišten, u kojim prilikama, koje je političke implikacije imao i koji su bili učinci ili posljedice upotrebe takve retorike.

Pored stručne literature, rad se u najvećem dijelu oslanja na primarne izvore. Veteranski diskurs o Srbima iščitavam iz brojnih medijskih priopćenja udruga, medijskih izvještaja s veteranskih skupova i intervjuva s veteranskim vođama. Također, koristim se internom dokumentacijom udruga, kao što su npr. korespondencija između veteranskih udruga, kao i prema državnim institucijama te zapisnici sa sastanaka središnjih odbora i skupština.

Rad je strukturiran u pet dijelova. Prvi dio prikazuje način organizacije i funkcioniranja veteranskih udruga, njihov politički utjecaj i djelovanje u javnom prostoru. Drugi se dio fokusira na kontekst u kojem srpska manjina opstoji u Hrvatskoj, na njezina prava i položaj, političku predstavljenost i izazove s kojim se nosi. Treći dio obrazlaže dominantni narativ o ratu koji je jedna od glavnih referentnih točki za antisrpski sentiment u Hrvatskoj. Ovdje se objašnjava kako se suvremeni hrvatski etnički nacionalizam izgradio na kulturi pobjede i učenju prvog demokratski izabranog predsjednika Republike Hrvatske, Franje Tuđmana, koji je označio Srbe kao etnički Druge i

nepoželjne. Četvrti se dio bavi konkretnim primjerima antisrpske retorike i diskursa veteranskih udruga. Tri su pitanja u kojima su veteranske udruge najčešće koristile antisrpsku retoriku: 1) povratak izbjeglih Srba i pomirenje; 2) procesuiranje ratnih zločina počinjenih nad Srbima; 3) borba protiv srpskih manjinskih prava i kulture. U petom dijelu ponudit ću zaključak koji proizlazi iz ovog rada.

/ Veterani: organizacije, politička podrška i potencijal

Veteranske udruge predstavljaju iznimno velik i utjecajan dio hrvatskog civilnog društva. Registrirano ih je 1196 (od ukupno 54 835 udruga u Hrvatskoj), a organizirane su na državnoj, županijskoj, gradskoj, općinskoj i razini gradske četvrti (Bagić *et al.*, 2020: 201). Krajem 2021. bilo je 513 140 veterana u Evidenciji hrvatskih branitelja iz Domovinskog rata, uključujući smrtno stradale i nestale tijekom rata (kojima je posthumno dodijeljen status) te one koji su preminuli u međuvremenu.³ Prve veteranske udruge osnivaju se u Hrvatskoj već 1992., nakon Sarajevskog primirja, kada dolazi do prve veće demobilizacije. Iako nastaju djelomično spontano, često dogovorom pripadnika iste jedinice, u samom osnivanju koordinatorsku i inicijatorsku ulogu odigrali su časnici Službe za informativno propagandne djelatnosti (IPD) Hrvatske vojske (HV), dok su predsjednik Republike Hrvatske Franjo Tuđman i druge državne institucije pomogli veteranskim udrugama politički i infrastrukturno (Brigović i Radoš, 2013: 376).⁴ Tako se već u travnju te godine, pod visokim pokroviteljstvom Tuđmana i Ministarstva obrane, osniva udruga Hrvatski vojni invalidi Domovinskog rata (HVIDR-a), koja je okupljala ratne vojnike invalide koji su zahtijevali svoja posebna i specifična prava. Samo pokroviteljstvo HVIDR-ine osnivačke skupštine bio je pokazatelj sprege države i veterana od najranijih dana, simbolički označene govorima visokih predstavnika Ministarstva obrane. Ministar Gojko Šušak je tako prenio Tuđmanovo obećanje kako će učiniti sve da se

3 Bradarić, B.: U registru 513 140 branitelja, od kojih 426 345 živih, *Večernji list*, 10 siječnja 2022. <https://www.vecernji.hr/vijesti/u-registru-513-140-branitelja-od-kjih-426-345-zivih-1553933>, Pristupljeno: 5. listopada 2024.

4 Hina: Država će skrbiti za invalide, *Slobodna Dalmacija*, 20. ožujka 1992.; Begović, F. M.: "Ne dam se ja slomit' fukarama", *Behar*: Časopis za kulturu i društvena pitanja, broj 89, 2009.

“hrvatski borci uklope u normalne kolotečine života s obzirom na svetu žrtvu koju su podnijeli na oltar domovine”, dok je zamjenik ministra Ivan Milas dodao kako veterani imaju novi zadatak: stajati na braniku neovisne države i aktivno se uključiti u njen politički život.⁵

Čak i kada nisu formalno inicirale, putem časnika IPD-a, državne institucije su podržale osnivanje veteranskih udruga, prepoznajući upravo njihov politički i elektoralni potencijal. To potvrđuje mišljenje pročelnika Vojnog kabineta Krešimira Kašpara iz 1993., kojim je savjetovao predsjednika Republike da podrži osnivanje Udruge dragovoljaca i veterana Domovinskog rata (UDVDR).⁶ Podrška UDVDR-i nudi mogućnost “određenog i nezanemarivog političkog djelovanja i usmjeravanja ove udruge u pravcu koji određuje državna politika”, a dodatno i nadzor nad drugim udrugama, budući da je UDVDR imao ambiciju djelovanja kao krovna veteranska organizacija.⁷ S obzirom na način na koji je HDZ dominirao političkim životom u Hrvatskoj, Dolenc i Širinić (2020: 257) su utvrdile kako su veteranske udruge sa strankom i državom stvorile trostrani odnos klijenta i pokrovitelja. Samim time, javno djelovanje veteranskih udruga je politički pogodovalo HDZ-u, koji je tijekom svoje političke dominacije naučio koristiti masovne pokrete kao mreže za promicanje stranačkih interesa (Dolenc i Širinić, 2020: 240—241; Stubbs i Zrinščak, 2015: 405). Tako, kada je HDZ na vlasti, veteranske udruge podržavaju legitimitet vlasti i osporavaju opozicijske napore da preuzmu vlast. A kada je opozicija na vlasti, veteranske udruge se mobiliziraju kako bi destabilizirale vlast (Dolenc i Širinić, 2020: 240—241).

Međutim odnos između udruge, HDZ-a i države je kompleksan i nije baziran isključivo na klijentelizmu. Dio veteranskih udruga uživa privilegije koje dolaze kao nagrada za lojalnost HDZ-u, ali neke i ne (*Ibid.*: 246). Pojedine veteranske udruge su mijenjale svoju lojalnost i povremeno se okretale protiv HDZ-a, dok su druge izgradile svoj identitet kao anti-HDZ-ovske organizacije

5 Hranjski, H.: “Vaša je žrtva sveta”, *Slobodna Dalmacija*, 26. travnja 1992.; Stipić, B.: Na braniku neovisnosti, *Večernji list*, 26. travnja 1992; Na samom osnivanju udruge je nosila ime Hrvatski invalidi Domovinskog rata (HIDR). Međutim, organizacija je ubrzo preimenovana u HVIDR-a, ime koje nosi i danas.

6 Iako se ova udruge od svojeg osnivanja 1993. do 2002. zvala Udruge hrvatskih veterana Domovinskog rata (UHVD), u tekstu ću koristiti isključivo UDVDR zbog jednostavnosti.

7 Kašpar, K: Mišljenje o zamolbi Inicijativnog odbora udruge “Hrvatski veterani Domovinskog rata”, 7. srpnja 1993, Hrvatski državni arhiv (HDA), fond HR-HDA-1741 Ured predsjednika RH Franje Tuđmana, fascikl 573.

(Dolenec, 2017: 71; Milekić, 2022: 222). Kao što zaključuju Bagić i ostali, iako su veterani heterogena društvena skupina, riječ je i o kongruentnosti političkih uvjerenja HDZ-a i veteranskih udruga, što ih po prirodi stvari upućuje na zajedničko političko djelovanje (Bagić *et al.*, 2020: 217). Ova tvrdnja oslanja se i na prijašnje istraživanje Bagića i Kardova, koje je pokazalo sklonost veteranske populacije desnici te istraživanju Lesschaeveja koje je pokazalo kako su veterani skloni desnici zbog svojih prijašnjih političkih afiniteta, a ne ratne traume (Bagić i Kardov, 2018; Lesschaeve, 2020). Međutim, HDZ nikada nije u potpunosti kontrolirao veteranske udruge, što su pokazale neke njihove protestne aktivnosti. Čak i kada je bilo evidentno da postoji koordinacija i suradnja između HDZ-a i veteranskih udruga, ponekad su udruge bile te koje su zapravo vodile glavnu riječ i postavljale agendu HDZ-u (Milekić, 2022).

Uzimajući sve ovo u obzir, veteranske udruge izborile su se za važno mjesto u poslijeratnom hrvatskom društvu, pretvarajući svoje simboličko značenje – kao branitelji – u politički potencijal kojim su sukreirali militariziranu zemlju koju Dolenec naziva “vojničkom državom” (*soldier's state*) (Dolenec, 2017). Ta vojnička država podrazumijeva konzervativni sustav socijalne skrbi koji značajno ovisi o klijentelizmu i paternalizmu, odnosno direktnim davanjima države za određene ugrožene društvene kategorije, kao što su npr. veterani, kako bi se kompenzirali uzroci marginalizacije navedenih skupina (*Ibid.*). Pomalo paradoksalno, ali upravo taj primarno kompenzacijski orijentiran sustav veteranskih prava nudi malo mehanizama za stvarnu integraciju veterana u hrvatsko društvo. Osim što veterane pretvara u pasivnu društvenu skupinu, ovisnu o blagonaklonosti države, on je ujedno i izvor njihove frustracije i marginalizacije, jer se relativnim kompenzacijama pokušava nadoknaditi apsolutna žrtva (Begić *et al.*, 2007: 12; Dobrotić, 2008: 61, 80; Dolenec, 2017: 72; Žunec, 2006).

U takvoj “terapeutskoj državi” (*therapeutic state*) se kod određenih privilegiranih skupina (u Hrvatskoj su to veterani) kultivira “parazitski osjećaj” imanja prava na nešto (*entitlement*) čime se, zbog ograničenosti državnog budžeta, na dugi rok produbljuje jaz između njih i ostatka društva, čineći pitanje njihove skrbi kontroverznim (Pupavac i Pupavac, 2012). S ovakvim sustavom koji počiva na odnosu klijenta prema svojem pokroviteljima, veterani su i dalje na margini, na kojoj ovise o toj pomoći i ne mogu nikako doprinijeti društvu, što rađa frustracije (Koska i Matan, 2017: 145). Kao što je pokazao Sokolić, veterani smješteni na margini postaju lake mete za retoriku političara

koji u svrhu vlastite agende manipuliraju emocijama veterana, upozoravajući ih na navodne prijetnje, kako bi održali rat živim. Osim što koči društveni napredak, ovakva zloupotreba veterana doprinosi njihovoj marginalizaciji, jer ih mnogi u društvu smatraju remetiteljima (*disruptors*). To je opet pogodno tlo za političku retoriku koja gura narativ o njihov marginaliziranosti. Veterani na ovaj način ostaju u negativnom ciklusu – njihovi problemi i potrebe se ne rješavaju, a društvo ima negativnu sliku o njima (Sokolić, 2022: 182).

Usprkos tome, veterani igraju važnu ulogu na hrvatskoj političkoj i društvenoj sceni te ih Dolenec i Širinić nazivaju pivotalnim političkim akterima time što podržavaju i legitimiziraju režim kad je HDZ na vlasti i sudjeluju u pokušajima da se on sruši kad je oporba na vlasti (Dolenec i Širinić, 2020). U nekim situacijama, veteranske udruge imaju moć da iniciraju, ali, što je još važnije, i da blokiraju donošenje određenih zakona i politika. To ih čini “veto igračima” (*veto players*), društvenom grupom koja ima moć blokirati donošenje važnih odluka kako bi se zbjele promjene u društvu u kojem zauzima povlašteno mjesto (Čepo, 2020: 144; Milekić, 2022: 221). Veterani su isto tako jedni od glavnih mnemoničkih aktera kada je riječ o javnom pamćenju rata 1990-ih. Kao ključni “poduzetnici pamćenja” (*memory entrepreneurs*), veteranske udruge oblikuju javno pamćenje rata, namećući svoju isključivu interpretaciju ratnih sukoba (Milekić, 2022: 221). Kreiranje pamćenja, kao i uloga veto igrača, služe održavanju *status quo*, jer postulira veterane kao zaslužne. Također, elektoralno gledano, fokusiranje na ratnu prošlost i veteranski status kandidata još uvijek utječu na glasače. Njihova retorika vezana uz rat održava rat živim i pogodnim za ponovnu (zlo)upotrebu (Glaurdić *et al*, 2021; Glaurdić i Lesschaeve, 2022; Lesschaeve, 2023). Još konkretnije, fokusiranje na ratnu prošlost izbjegava raspravu o transgresijama danas (npr. o korupciji), što politički kandidati s veteranskim statusom rade te koriste svoje ratno (ili veteransko) iskustvo kako bi diskreditirali političke oponente (Lesschaeve i Glaurdić, 2022; Mochtak, 2020: 506–507). U jednom izlaganju utvrdio sam da rat iz 1990-ih služi kao “veš mašina” kojom se “peru” sve “mrlje” iz prošlosti ili sadašnjosti.⁸

8 Milekić, S. 2019. Homeland War as Washing Machine: Croatian Defenders' Status as Vehicle of Historical Revisionism', Critical Human Rights and Memory Inaugural Workshop. Dublin.

/ Hrvatski Srbi: drugotnost izgrađena na prošlosti

Prema popisu stanovništva iz 2021., u Hrvatskoj je živjelo 123 892 Srba, odnosno 3.2 posto ukupnog stanovništva. Iako su daleko najveća nacionalna manjina u Hrvatskoj, to je bio treći popis stanovništva u nizu u kojem se broj Srba smanjio. Na zadnjem popisu stanovništva pred sam rat, u proljeće 1991., broj Srba bio je 581 663, odnosno 12.2 posto ukupnog stanovništva.⁹ Kretanje broja Srba u Hrvatskoj u uskoj je korelaciji s ratnim stradanjima. Čak 633 000 Srba živjelo je u Hrvatskoj 1931., prije nego je veliki broj poginuo i ubijen tijekom Drugog svjetskog rata, što kao civilne žrtve ustaškog genocida i terora talijanskih, njemačkih i četničkih snaga, a što kao borci u Narodnooslobodilačkoj borbi (NOB).¹⁰ Procjene srpskih gubitaka (civilni i vojnici) s prostora Nezavisne Države Hrvatske (NDH) – koji uključuje Bosnu i Hercegovinu i istočni Srijem – su 322 000 i 370 000, od otprilike 1.8 milijuna koji su živjeli na tom prostoru (Kočović, 2005: 17; Žerjavić, 1992: 161).

Rat iz 1990-ih je još dramatičnije djelovao na brojnost srpskog stanovništva u Hrvatskoj – iako s daleko manjim brojem žrtava.¹¹ Zaključno s finalnim operacijama hrvatskih snaga 1995. (Bljesak i Oluja), između 250 000 i 300 000 Srba je napustilo Hrvatsku (Blitz, 2003: 182; Mesić i Bagić, 2016: 229). Već je prvi poslijeratni popis 2001. pokazao dramatičan pad broja Srba u Hrvatskoj, s 581 633 na 201 631.¹² Taj je egzodus u samo deset godina bio posebno dramatičan u područjima u kojima je bio znatan broj Srba, a koja su od 1991. do 1995. bili dio Republike Srpske Krajine (RSK) – izuzev Istočne Slavonije, Baranje i Zapadnog Srijema koji su mirno reintegrirani (Mesić i Bagić, 2016: 217).¹³ Povratak, često opstruiran od hrvatskih vlasti, bio je isto slab. Istraživanje Mesića i Bagića

9 Ljubičić, S: U nepunih sto godina, broj Srba u Hrvatskoj smanjio se čak šest puta. Evo zbog čega se to dogodilo..., *Slobodna Dalmacija*, 17. prosinca 2023. <https://slobodnadalmacija.hr/vijesti/hrvatska/u-nepunih-sto-godina-broj-srba-u-hrvatskoj-smanjio-se-cak-sest-puta-evo-zbog-čega-se-to-dogodilo-1348210>, Pristupljeno 7. listopada 2024.

10 Ljubičić, S: U nepunih sto godina...

11 Tako ranije navedena istraživanja navode oko 6 200 srpskih žrtava u ratu u Hrvatskoj, što uključuje i Srbe iz Srbije i Bosne i Hercegovine koji su stradali kao pripadnici JNA i raznih paravojnih jedinica formiranih van Hrvatske.

12 Ljubičić, S: U nepunih sto godina...

13 Što se tiče srpske pobune u Hrvatskoj i Republike Srpske Krajine, dvije studije koje ističemo kao najrelevantnije su Barić, 2005 i Nikolić, 2023.

pokazalo je kako se malo više od trećine registriranih srpskih povratnika – 45 000 od 130 000 – stvarno vratilo trajno živjeti u Hrvatsku do kraja 2010. (*Ibid.*: 216). Pritom su se za povratak odlučivali stariji, koji se nisu mogli uklopiti u nove izbjegličke strukture, i slabije obrazovani, što je doprinijelo njihovoj deprivaciji s obzirom da su nedostajale adekvatne integracijske mjere te razvojni i socijalni programi (Mesić i Bagić, 2008).

Ovo je povezano s vrlo sporim procesom obnove kuća u vlasništvu Srba na području bivše RSK, koja je tek krenula 2002., i koja je bila diskriminatorno uređena na način da nisu mogli tom imovinom slobodno raspolagati. Što se tiče povrata privremeno zaposjednutih stanova na kojima je postojalo stanarsko pravo, to je pitanje bilo 1996. uređeno legislativom koja je diskriminirala Srbe (Škiljan, 2012). Uzimajući u obzir ratnu ostavštinu, koja Srbima pripisuje kolektivnu krivicu za rat i agresiju, oni su i dalje bili marginalizirani, izloženi diskriminaciji te asimilaciji, pa onda i etnomimikriji (Djuric, 2010; Jović, 2017: 258; Škiljan, 2014: 133; Župarić-Iljić, 2012). Što se tiče diskriminacije Srba u Hrvatskoj, ona je bila prisutna u skoro svim sferama života: od otežanog povratka i prava na obnovu, problema pri stjecanju hrvatskog državljanstva, preko prava na rad i zapošljavanja, prava na stanovanje, do govora i zločina iz (nacionalne) mržnje (Bježančević, 2024; Jović, 2017: 254–263; Jurišić i Mikić, 2014; Koska, 2011; Maslić-Seršić i Vukelić, 2012; Škiljan, 2012; Štiks, 2010).

Međutim, skoro tri desetljeća nakon rata, situacija se ipak pozitivno promijenila u korist Srba u Hrvatskoj, gdje je sustav manjinske zaštite izgrađen i zbog međunarodnih zahtjeva (uvjet za međunarodno priznanje) i pridruživanja europskim integracijama (Bježančević, 2024: 38; Tatalović i Jakešević, 2022: 44). Tako su prava srpske manjine u Hrvatskoj zaštićena samim Ustavom i Ustavnim zakonom o pravima nacionalnih manjina koji zabranjuju bilo kakvu diskriminaciju na nacionalnoj osnovi. Uz još neke zakone, Ustav i Ustavni zakon uređuju pitanja jednakosti pred zakonom i sudovima, upotrebu vlastitog jezika i pisma, upotrebu vlastitih znamenja i simbola, kulturnu autonomiju, obrazovanje na vlastitom jeziku i pismu, pravo na očitovanje vjere, kao i političku reprezentaciju u Hrvatskom saboru i tijelima jedinica lokalne i regionalne samouprave (Bježančević, 2024: 38–43; Tatalović i Jakešević, 2022: 44–47).

U smislu političkog predstavnništva, Srbi od izbora 2000. imaju tri zastupnička mjesta u Saboru za koja se u posebnoj XII. izbornoj jedinici za pripadnike nacionalnih manjina natječu stranke koje predstavljaju Srbe u

Hrvatskoj. Na svim parlamentarnim izborima između 2003. i 2024. sva tri mjesta je osvajala Samostalna demokratska srpska stranka (SDSS) (Rod, 2021: 33).¹⁴ SDSS, slično kao i Srpska narodna stranka (SNS) prije nje, uglavnom je podržavala Hrvatsku demokratsku zajednicu (HDZ) kao dominantnu političku opciju u Hrvatskoj (*Ibid*: 20). SDSS je tako bio dio parlamentarne većine ili same vlade u četiri HDZ-ove vlade od 2003.¹⁵ Kao što je razgovor s predstavnicima SDSS-a otkrio, riječ je i o pragmatičnoj odluci stranke jer se više postiglo u suradnji s HDZ-om, s kojim se “teško pregovara”, ali i koji uglavnom provodi dogovoreno. Ta suradnja je i brana dolasku na vlast radikalne desnice, koje se HDZ, za razliku od socijaldemokratskih stranaka ne mora bojati (*Ibid*: 38). Prema drugoj interpretaciji, riječ je o “koaliciji dviju identitetskih politika”, kao otpora republikanskom građanstvu, koje u HDZ-u i SDSS-u smatraju opasnim za opstanak hrvatskog i srpskog identiteta (Jović, 2017: 281).

Usprkos naizgled plodonoj političkoj suradnji SDSS-a s HDZ-om, Srbi su i dalje meta diskriminacije te govora i zločina iz mržnje.¹⁶ Paradoksalno, ali koalicija s HDZ-om je SDSS i Srbe u Hrvatskoj učinila ranjivijim na šovinističke napade s desnice i centra, jer su percipirani kao privilegirani zbog blizine centru političke moći. Prvenstveno desničarski, ali i centristički, mediji i političari su često pogrдно oslovljavali tu koaliciju kao “trgovačku”, gdje se trguje stranačkim i partikularnim interesima stranačkih čelnika, bez ikakve stvarne ideologije.¹⁷ Svrha tih napada je ponekad čisti izraz antisrpskog šovinizma, a

- 14 Devčić, M: Pupovčev SDSS osvaja sva tri mandata srpske manjine, Furio Radin još nije siguran, u Sabor se vraća predstavnik Bošnjaka, Telegram, 17. travnja 2024. <https://www.telegram.hr/politika-kriminal/pupovcev-sdss-osvaja-sva-tri-mandata-srpske-manjine-furio-radin-jos-nije-siguran-u-sabor-se-vraca-predstavnik-bosnjaka/>, Pristupljeno: 10. listopada 2024.
- 15 Iznimke su kratkotrajna koalicijska vlada HDZ-a i Mosta 2016. Vidi: Boban Valečić, I: Pupovac i SDSS će između SDP-a i HDZ-a izabrati HDZ, *Večernji list*, 28. ožujka 2021. https://www.vecernji.hr/vijesti/pupovac-i-sdss-ce-između-sdp-a-i-hdz-a-izabrati-hdz-1479922#google_vignette, Pristupljeno: 10. listopada 2024.
- 16 Izvješće Pučke pravobraniteljice: Analiza stanja ljudskih prava i jednakosti u Hrvatskoj 2023. Ured pučke pravobraniteljice, ožujak 2024. chrome-extension://efaidnbmninnipkcpjppglc-lefindmkaj/https://www.ombudsman.hr/hr/download/izvjesce_pucke_pravobraniteljice_za_2023_godinu/?wpdmml=18399&refresh=67093b19bbde71728658201, Pristupljeno: 10. listopada 2024.
- 17 Index vijesti: Hajdaš Dončić: Ne vjerujem da Plenković i Pupovac nisu znali što radi Milošević, Index, 21. veljače 2022., <https://www.index.hr/vijesti/clanak/hajdas-doncic-ne-vjerujem-da-plenkovic-i-pupovac-nisu-znali-sto-radi-milosevic/2341342.aspx>, Pristupljeno: 10. listopada 2024.; Teleskop: Stipo Mlinarić Čipe prozvao HDZ i SDSS zbog trgovačke koalicije:

nekad ima funkciju napada i kritike HDZ-a preko koalicijskog partnera koji se smatra najslabijom karikom u koaliciji zbog opće stigmatizacije hrvatskih Srba (Babić, 2006: 390—392).

/ Dominantni narativ o ratu i Srbima kao agresorima

Rat 1990-ih, koji se na nacionalnoj razini naziva Domovinskim ratom, široko se u hrvatskom društvu smatra centralnim događajem na kojem je stvorena suvremena Hrvatska. U vezi s time je i interpretiranje Domovinskog rata na način koji čini osnivački mit (*founding myth*) kao oblik političkog mita (Jović, 2017: 12—13; Pavlaković, 2021: 25—26).¹⁸ U hrvatskom društvu znatan dio političke i intelektualne elite, obrazovni sustav, velik dio medija, Rimokatolička Crkva i veterani zagovaraju donekle “konsolidirani narativ” o Domovinskom ratu (Banjeglav, 2012: 9—12; Jović, 2017; Pavlaković, 2016). Kao i kod većine političkih mitova, riječ je o nenijansiranom, pojednostavljenom, selektivnom i pročišćenom historijskom narativu o ratu 1990-ih. Prema toj dominantnoj naraciji riječ je o “velikosrpskoj agresiji” – ili Srbije i Crne Gore ili jednostavno Jugoslavije – na Hrvatsku, kada su na kraju “goloruki” Hrvati obranili domovinu od “višestruko jačeg neprijatelja”, spasili hrvatski narod od uništenja te uspostavili suverenu i neovisnu Hrvatsku (Banjeglav, 2012: 9—12; Jović, 2017; Pavlaković, 2016: 19; Sokolić, 2018: 58). Prema Tuđmanu, ta je pobjeda stigla nakon tisućljetne borbe Hrvata za državnost, u kojoj su najveći neprijatelji bili Srbi, koji su bili hegemoni u obje Jugoslavije (Vuksan-Čusa i Đurašković, 2024: 203, 206, 207).

Dakle, iako ga mnogi u Hrvatskoj uzimaju zdravorazumski, riječ je o esencijalno tuđmanističkom narativu inicijalno izgrađenom tijekom 1990-ih, kada ga je Tuđmanov režim koristio kao osnovnu legitimizacijsku ideju na kojoj se

Zašto se u istočnoj Slavoniji moraju učiti dvije različite povijesti, Teleskop, 15. siječnja 2021., <https://teleskop.hr/hrvatska/stipo-mlinaric-cipe-prozvaio-trgovacku-koaliciju-hdz-a-i-sdss-a-zasto-se-u-istocnoj-slavoniji-moraju-uciti-dvije-razlicite-povijesti/>, Pristupljeno: 10. listopada 2024;

- 18 Pavlaković i Sokolić smatraju da je termin Domovinski rat nabijen (*loaded*) značenjima tuđmanističkog narativa o ratu koji mnogi koriste nekritički (Pavlaković, 2016: 39; Sokolić, 2018: 2, 57; Sokolić, 2022: 167). Prema Joviću, s obzirom da taj termin nije vrijednosno neutralan, ne bi se trebao koristiti kao akademski pojam, osim kao *terminus technicus* (Jović, 2017: 190).

sagradila suvremena hrvatska nacija i identitet, ali i postsocijalistički hrvatski nacionalizam. Tuđman i njegov HDZ kao “državotvorna stranka” iskoristili su hegemonističku interpretaciju rata kako bi za političke potrebe monopolizirali tu kulturu pobjede (*culture of victory*) (Banjeglav, 2012: 10—11; Boduszynski i Pavlaković, 2019: 802—804; Dolenec i Širinić, 2020: 240—241; Jović, 2017: 12; Koska i Matan, 2017: 121, 123, 136; Pavlaković, 2021: 21, 22, 27; Sokolić, 2018: 215—216). Prema toj naraciji, Hrvatska i Hrvati su ujedno i pobjednik i žrtva rata, objedinivši nešto što niti jednoj drugoj postjugoslavenskoj naciji nije uspjelo (Jović, 2017: 201—203). Taj dominantni narativ je na kraju pretvoren i u (potpunosti) službeni donošenjem saborske Deklaracije o Domovinskom ratu 2000. Sabor u kojem su većinu imale lijeve i liberalne stranke (s HDZ-om u oporbi) je u Deklaraciji definirao rat kao “pravedan i legitiman, obrambeni i osloboditeljski, a ne agresivni i osvajački rat prema bilo kome u kojem je (Hrvatska, op.aut.) branila svoj teritorij od velikosrpske agresije unutar međunarodno priznatih granica”.¹⁹

Da je riječ o pojednostavljenom i pročišćenom narativu, vidljivo je na načinu kako je saborska Deklaracija prikazala rat, tako što je rat “pročistila” od određenih neugodnih epizoda ili elemenata. Taj pojednostavljeni prikaz koji u centralno mjesto stavlja “velikosrpsku agresiju”, ne uključuje barem tri, za hrvatske etnonacionaliste, problematična aspekta: elemente građanskog ili unutrašnjeg (nemeđunarodnog) rata, masovne, organizirane i planirane ratne zločine počinjene nad hrvatskim Srbima i rat u Bosni i Hercegovini. Iako uloga Hrvatske u ratu u Bosni i Hercegovini otvara raspravu (i) o Hrvatskoj kao agresoru (a onda valjda i o Hrvatima kao agresorima), rad se bavi isključivo s prva dva aspekta, jer se tiču dinamike između hrvatskih veterana i hrvatskih Srba.

Karakter rata u Hrvatskoj je s hrvatske i sa srpske (srbijanske) strane vrlo kontroverzna tema. I u Hrvatskoj i u Srbiji nude se selektivne prezentacije o ratu u Hrvatskoj – ili kao već spomenuta “velikosrpska agresija” ili kao “građanski rat”. Obje interpretacije pogoduju oprečnim tvrdnjama koji nastoje promovirati specifične vanjskopolitičke ciljeve – ili da je Hrvatska žrtva međunarodne agresije ili da su hrvatski Srbi žrtve separatističke hrvatske politike (Bjelajac i Žunec, 2012: 238—239; Hrnjaz, 2023: 76). Međutim, jedno

19 Narodne novine: Deklaracija o Domovinskom ratu, Narodne novine, 17. listopada 2000. https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2000_10_102_1987.html, Pristupljeno: 6. listopada 2024.

ne isključuje drugo te je stvarna slika kompliciranija i zamršenija nego što to dozvoljavaju pojednostavljeni i jednodimenzionalni nacionalistički narativi. Tako je, prema Hrnjazu, rat u Hrvatskoj doista počeo kao nemeđunarodni (kolokvijalno građanski), da bi 1992., najkasnije, postao međunarodni. Koristeći se međunarodnim humanitarnim pravom za utvrđivanje pravne kvalifikacije rata, Hrnjaz bitnim smatra da je nakon međunarodnog priznanja Hrvatske, Republika Srpska Krajina (RSK), iako službeno vođena od strane hrvatskih Srba, bila pod općom kontrolom Srbije – dakle strane države (Hrnjaz, 2023). Konačno, mislim kako je taj sukob imao građanski ili interni faktor kroz cijelo svoje trajanje, jer su hrvatski Srbi, kao hrvatski građani bili u ratu protiv centralne vlasti. I to usprkos činjenici da tu istu vlast nisu priznavali kao legitimnu i da je postojala neosporiva uloga srbijanskih i jugoslavenskih političkih, vojnih i obavještajnih institucija (Milekić, 2024: 11).

Razlog zašto su elementi građanskog ili internog (nemeđunarodnog) sukoba izuzeti iz dominantnog narativa je taj što kompliciraju pojednostavljenu mitološku konstrukciju između “nas” i “njih”, žrtava (Hrvata) i agresora (Srba). Za razlike od agresije, građanski ratovi ne evociraju automatski dihotomiju agresora (počinitelja) i žrtve (Milekić, 2024: 12; Soldić, 2009: 97). Takva dihotomija je potrebna kako bi se aktivirao emocionalni angažman kojim se onda javno pamćenje rata može iskoristiti za postizanje konkretnih unutarnjih i vanjskih političkih ciljeva. Potrebni su “velikosrpska agresija” i Srbi kao agresori, kao etnički Drugi, kojih se treba riješiti, jer su po načelima etnototalitarizma oni prijetnja Hrvatskoj. Po Joviću, etnototalitarizam ima za cilj stvaranje etnički čiste, “naše” i apsolutno suverene države jednog naroda, odnosno etničke skupine, bez ikakvih nacionalnih manjina (Babić, 2006: 324; Jović, 2017: 309—311;).

Isto tako, “velikosrpska agresija” je potrebna kako bi se drugu stranu optužilo da je imala za cilj osvajanje teritorija i pokoravanje (ili progon) domicilnog stanovništva. Samim time, “naša” je strana ona koja se branila i time rat automatski postaje “pravedan i legitiman, obrambeni i osloboditeljski, a ne agresivni i osvajački”. To onda uključuje i odgovor na takvu agresiju koji može onda biti i prekomjeran, ali je svejedno “legitiman” i “obramben” po svojem karakteru (Allcock, 2012: 368). Tijekom 1990-ih Hrvatska se nastojala u svijetu pozicionirati kao žrtva srbijanske ili jugoslavenske agresije, što je bio jedan od osnovnih ciljeva hrvatske vanjske politike tog razdoblja. Željelo se pokazati kako je Hrvatska postojala kao država prije napada Jugoslavije. U

tom smislu bi promocija narativa o građanskom ratu bila ugroza iz perspektive ontološke sigurnosti koja je izgrađena na pretpostavci žrtve međunarodne agresije (Milekić, 2024: 12).²⁰

“Velikosrpska agresija” je bitna za dominantnu naraciju jer promovira herojski narativ kao jako bitan u hrvatskoj politici pamćenja (Banjeglav, 2012: 11). Tako agresija asocira na herojstvo “golorukih” koji su stali u obranu protiv “višestruko jačeg” neprijatelja. Također, ukoliko nema agresije, onda nema ni obrane od te agresije. A da bi veterani bili branitelji (kako se službeno i uobičajeno nazivaju), oni trebaju domovinu obraniti od njezinih neprijatelja. Agresija je za veterane *raison d'être*; ako nije bilo agresora koji su napali Hrvatsku, onda nema ni branitelja koji su je obranili (Milekić, 2023: 22). Zbog takve pozicije, veterani su uvijek budni na bilo koje osporavanje “velikosrpske agresije”. Kao što i njihovo ime sugerira, branitelji i konzervativne snage u društvu još uvijek brane Hrvatsku, sada možda ne protiv stranih vojski nego protiv različitih interpretacija sukoba (građanskog rata) (Boduszyński i Pavlaković, 2019: 822; Jović, 2017: 199—200). Kao što je Sokolić pokazao, taj rat koji nikad “nije prestao”, koji se vodi protiv unutarnjih neprijatelja, učestao je trop kod hrvatskih veterana i zapravo odgovara postavkama Jovićeva etnototalitarizma (Jović, 2017: 311; Sokolić, 2018: 69—72). Tako je i ova borba za “velikosrpsku agresiju”, a protiv “građanskog rata” pitanje ontološke sigurnosti, pitanje “života i smrti” kojim može biti ugrožena država za koju smo se borili (Jović, 2017: 200; Milekić, 2022: 220—221).

Ratni zločini počinjeni protiv hrvatskih Srba izostavljeni su iz dominantnog narativa iz još prozaičnijih razloga. Naime, prema dominantnom narativu, ako su zločini protiv srpskih civila i počinjeni, riječ je o izoliranim i pojedinačnim ekscesima koji nisu ni na kojoj višoj instanci planirani. U okviru dihotomije žrtve i agresora, hrvatski zločini stoje u suštoj suprotnosti sa srpskim zločinima, koji su masovni i planirani (Milekić, 2024: 14).²¹ Zato bi element planiranih masovnih zločina protiv Srba doveo ovu dihotomiju u

20 *Ontološka sigurnost* je potreba za cjelovitosti nečijeg postojanja bez obzira na protek vremena. Po pitanju međunarodnih odnosa, to se posebice tiče nacionalnog identiteta, gdje države nastoje zadržati određeni identitet bez obzira na protek vremena i promijenjene okolnosti. Za više o ontološkoj sigurnosti, vidi: (Mitzen, 2006).

21 Ratni zločini počinjeni nad Srbima su bili poprilično masovni, planirani, organizirani te prikri-
vani. Vidi: (Clark, 2013; Graovac, 2004; Hedl, 2013; Hrvatski Helsinški odbor za ljudska prava, 2001; Milošević, 2018; Pavlaković, 2008: 289–290; Ponoš, 2020; Stojanović, 2014; Špek, 2014)

pitanje, a možebitno i karakter sukoba kao agresije umjesto građanskog rata. U tom smislu, dominantni narativ, kao i njegovi promotori – veteranske udruge, ali i mnogi drugi – gledaju na odnos između zločina počinjenih nad Srbima i nad Hrvatima kao na igru nultog zbroja. Iz te perspektive, srpske žrtve izravno “potkopavaju” hrvatske žrtve ili osobnu žrtvu koju su veterani podnijeli svojim sudjelovanjem u ratu (Vukušić, 2014: 161). Ovo je povezano s tzv. “natjecanjem žrtava” (*competitive victimhood*), tipičnim za postjugoslavenski prostor (Nielsen, 2018). Isto tako, s pragmatično-materijalne strane, status žrtve nekim Srbima eventualno mijenja strukturu socijalnih davanja i potencijalno ostavlja manje sredstava za “naše” žrtve.

/ Protiv “izjednačavanja žrtve i agresora”

U borbi protiv ova dva nepoželjna aspekta naracije o ratu, a koji bi (gledano iz perspektive igre nultog zbroja) poremetili trenutno stanje stvari u korist Srba, veteranske udruge koriste sintagmu “izjednačavanje žrtve i agresora”. Dakle, ova retorička doskočica funkcionira kao učestali trop veterana, političara i širih masa kojom se želi spriječiti ili inicirati određene politike (kao *policy*) ili političke odluke za koje se smatra da su protiv veterana ili Hrvata, a u korist Srba ili agresora (Boduszyński i Pavlaković, 2019: 809; Milekić, 2022: 231; Sokolić, 2018: 62—63, 98—100, 152—153). Nastojeći difimirati i diskriminirati srpsku manjinu, mnoge veteranske grupe namjerno pretvaraju Srbe u “slamnatog čovjeka”, iskarikiranu predstavu koju se onda može lakše napadati. Retorički, veteranski vođe se na Srbe često referiraju kao na “agresore”, “neprijatelje”, “četnike” ili “ratne zločince”, kao inherentno agresivan narod (Sokolić, 2018: 124).²² Srbi su tako predstavljeni kao “vječni neprijatelji Hrvatske i Hrvata”, oslanjajući se na Tuđmanov nauk, koji nisu i neće tako skoro odbaciti ideju “velike Srbije” (*Ibid*). Srbi također funkcioniraju kao prazni ili lebdeći označitelj, kao termin koji je sam po sebi uvreda i emanira isključivo negativne asocijacije te se može nalijepiti svakome. Veteranski vođe su se ovime koristile s vremena na vrijeme. Tako je predsjednik Središnjeg nacionalnog stožera za obranu digniteta Domovinskog rata, Mirko Čondić, nazvao

22 Kraljić, Ž.: Dragovoljci Mladog Jastreba sabor održali ispred zgrade, *Večernji list*, 25. listopada 1998.

političarku Vesnu Pusić Srpkinjom na prosvjedu na rivi u Splitu.²³ Predsjednik HVIDR-e Josip Đakić je 2011. na skupu HDZ-a komentirao kako je gledajući imena oporbenih lidera, “Ranko, Rajko, Zoki, Veljko, Rade”, mislio kako sa- stavljaju srpsku, a ne hrvatsku vladu.²⁴ Za potrebe kampanje i pozicioniranje na desnici, “proizvodnja” Srba je bila proizvodnja neprijatelja.

U ovom će se dijelu rada predstaviti tri pitanja bitna za hrvatske Srbe, a protiv kojih su se mobilizirale veteranske udruge jer su smatrale kako pokušavaju “izjednačiti žrtvu i agresora”: povratak i pomirenje; procesuiranje ratnih zločina; te manjinska prava i kultura.

I Povratak i pomirenje

Povratak Srba koji su pobjegli i protjerani iz Hrvatske krenuo je u drugoj polovici 1990-ih i trajao dugo uz vrlo ograničene rezultate, dobrim dijelom zbog institucionalne opstrukcije kao dijela državne politike. Hrvatska je bila spremna prihvatiti povrat dijela srpske zajednice, kako je objasnio Tuđman, da bi se obranila optužbi da je nasljednica NDH koja ne želi niti jednog Srbina. Međutim, kako je naglasio, neće ih više nikad biti 12 posto, već eventualno tri ili četiri posto, što neće predstavljati “ugrožavanje hrvatske države”.²⁵ Ni godinu kasnije, izjavio je kako će, kao demokrat i humanist, dopustiti da se vrati “i neki Srbin koji nije okrvavio svoje ruke”, ali da nikad više “neće biti nikakvih privilegija za strance koji žele samo... vladati hrvatskom domovinom”.²⁶

Imajući u vidu ovakvu antisrpsku viziju Hrvatske, kada je međunarodna zajednica 1997. počela zagovarati povratak Srba, nekoliko značajnih udruga i veteranskih vođa su negativno reagirali na taj pritisak.²⁷ Sa završenom mirnom reintegracijom hrvatskog Podunavlja u siječnju 1998., povratak Srba

23 Micika34: Sanader Riva, YouTube, 30. listopada 2014. <https://www.youtube.com/watch?v=jd-pjUxAJ3lo&t=68s>, Pristupljeno: 10. listopada 2024.

24 Patković, N.: Josip Đakić: Mislio sam da sastavljaju srpsku vladu, *Slobodna Dalmacija*, 6. listopada 2011.

25 Valdec, R.: U Martin Brod bio sam spreman poslati i vojsku, *Večernji list*, 15. prosinca 1998.

26 Vuksan, M.: Tuđman: Dopustit ćemo, kao demokrati i humanisti, da se vrati i poneki Srbin, *Jutarnji list*, 17. listopada 1999.

27 Dečak, Đ.: Očitovanje veterana Domovinskog rata o pritisku svjetskih političkih struktura na Hrvatsku, 2. srpnja 1997, Hrvatski državni arhiv, fond HR-HDA-2017.3 Hrvatski sabor, Županijski dom, Odbor za hrvatske branitelje iz Domovinskog rata, kutija 157; K. B.: Vukovar neće biti hrvatski Belfast, *Obzor*, 14. lipnja 1997.

postao je politički još aktualniji te su se oko njega mnogi aktivirali.²⁸ Hrvatska je, između ostalog radi vanjsko-političkih razloga, nastojala osigurati povratak Srba, s čim povratnici Hrvati, udruge stradalnika i veterani nisu bili zadovoljni.²⁹ Tako su se sisačke udruge veterana i stradalnika bunile na “međunarodni pritisak” i na povratak Srba, koji su za njih bili “zločinci, rušili, palili, stvorili invalide”. Poručili su kako tim aboliranim i amnestiranim Srbima koji se vraćaju ne daju ruku pomirenja. Pritom se dobar dio ogorčenog priopćenja odnosio na navodnu državnu brigu za Srbe povratnike na štetu stradalnika. Prema njima, Srbi su dobili mirovine, dječje doplatke, kuće, a sutra i poslove, dok stradalnici godinama čekaju na iste stvari. Čak štoviše, napomenuli su kako je država omogućila da srpski povratnici izbacuju stradalnike iz “napuštenih srpskih kuća”, čime su poniženi “ponosni hrvatski ratnici” i “pobjednici” od “dojučerašnjih neprijatelja”.³⁰

Samo koji dan ranije, UDVDR je također osudio ponovne pritiske “nekih inozemnih struktura i pojedinaca” na Hrvatsku, kojim se željelo umanjiti “opravdanost obrane Domovine” i ostaviti dojam postojanja “ravnoteže između zločinca i žrtve”. UDVDR je neprihvatljivim smatrao stalni pritisak na hrvatske građane “da odmah i pod svaku cijenu oprostite zločincima” i nerazumnim pritisak da se u tadašnjoj teškoj situaciji “ustroji prema najvišim standardima zapadne demokracije” i “ostvari suživot” s onima koji su sudjelovali u zločinima.³¹ Što se tiče navodno nasilno ubrzanog suživota, još 1997. je predsjednik UDVDR-a “Makarsko Primorje” Milan Grbavac napomenuo kako Srbi nisu Nijemce puštali u Kragujevac niti 50 godina nakon rata, a Srbima se povratak

28 Knežević, D.: Oštrije prema izgređnicima, *Večernji list*, 4. ožujka 1998; Tuden, B.: Zamke povratka “svih i odmah”, *Večernji list*, 18. travnja 1998.

29 Starešina, V.: Sankcije zbog manipulacija, a ne zbog povratka Srba, *Večernji list*, 9. svibnja 1998; Priščan, M.: S dokazom o vlasništvu za sedam dana u kući, *Večernji list*, 25. lipnja 1998.

30 Cvetnić, I., Skender, K., Habulin, D., Bakarić, R. i Srpak, Ž.: Zajedničko priopćenje za javnost Udruga grada Siska proizašlih iz domovinskog rata, 27. ožujka 1998, HDA, fond HR-HDA-1741 Ured predsjednika RH Franje Tuđmana, fascikl 1709; Za konkretne primjere u kojima su hrvatski veterani useljavali u napuštene srpske kuće, vidi: Španović, S.: Dragovoljac Zvonimir Pintar, vlastitim je novcem uredio srpsku kuću, ali se vlasnik, kojemu Hrvatska garantira povrat imovine, vraća i iseljava ga!, *Nacional*, 14. lipnja 1996; Mijatović, T.: Nakon što su prošli sve užase i strahote rata osječki vojni invalidi moraju na ulicu!, *ST ekskluziv*, 2. srpnja 1996.

31 Dečak, Đ.: Očitovanje hrvatskih branitelja povodom ponovnih pritiska nekih inozemnim struktura i pojedinaca na Republiku Hrvatsku, 24. ožujka 1998, HDA, fond HR-HDA-1741 Ured predsjednika RH Franje Tuđmana, fascikl 1709.

u Hrvatsku dopušta nakon 50 tjedana.³² Osim etnonacionalizma, UDVDR je percipirao odnos veterana i Srba kao igru nultog zbroja s ograničenim brojem nekretnina na raspolaganju. Zbog toga je Središnji odbor udruge uputio županijske ogranke da kontaktiraju župane i traže od Agencije za posredovanje nekretninama (APN) informaciju o svim raspoloživim nekretninama.³³

I u lokalnim zajednicama je vladala slična negativna atmosfera oko (potencijalnog) povratka Srba. U istočnoj Slavoniji, Mile Dedaković Jastrebnog je smirivao javnost kako ne može doći do masovnog povratka Srba jer veliki broj zbog “mentalnog sklopa, odgoja i slično ne može prihvatiti hrvatsku državu kao svoju domovinu”.³⁴ U Benkovcu je lokalna Udruga hrvatskih dragovoljaca Domovinskog rata (UHDDR) protestirala jer se prijeratni bolničar u gradskom domu zdravlja vratio u grad i tražio svoj posao nazad. Veterani, ali i drugi sumješteni optuživali su dotičnog srpskog povratnika da je aktivno sudjelovao u zločinima u Benkovcu 1991.³⁵ U Lipiku, veteranske udruge su poslale Tuđmanu dopis u kojem izražavaju svoje ogorčenje naseljavanjem podunavskih Srba³⁶ u lipičko naselje. U dopisu, udruge prijete kako neće moći “zadržati (smanjiti, op. a.) tenzije”, navodeći kako se u gradu već događaju “samoubojstva iz ogorčenosti i ubojstva iz prijezira”. Smatraju nepravdom da dok hrvatski stradalnici još uvijek čekaju na stan, Srbima koji su možda “učestvovali u ubijanju njihovih (stradalničkih, op. a.) obitelji” daju kuće. I na kraju, pod prijetnjom “latentnih reakcija” koje mogu “izaći van kontrole”, traže hitno poduzimanje koraka kako se Srbi ne bi smještali “praktički u centar Lipika”.³⁷ Situacija je izmakla kontroli dvije godine kasnije na Viru, kad je grupa mlađih muškaraca pod utjecajem alkohola ubila 38-godišnjeg srpskog povratnika Nedjeljka Štulića, pod optužbom da je bio “četnik”. Iako počinitelji nisu bili

- 32 Grbavac, M.: Do kada će Srbi biti zaštićeni kao lički medvjedi?, *Slobodna Dalmacija*, 22. kolovoza 1997.
- 33 Dečak, Đ.: Zaključci sa sjednice Središnjeg odbora održane 14. svibnja 1998. godine u prostorijama Udruge u ul. Pavla Hatza 16, Zagreb, s početkom u 13,00 sati, 8. lipnja 1998, UDVDR, registrator Središnji odbor.
- 34 Tomičić, T.: Do masovnog povratka Srba ne može doći, *Novi list*, 24. travnja 1998.
- 35 Grubišić, P.: Vaso me hapsio i prijetio mojoj djeci, a sad se vraća na posao u Benkovac!, *Arena*, 3. prosinca 1998.
- 36 Riječ je o Srbima koji su 1991. izbjegli iz Zapadne Slavonije u Podunavlje (ur. nap.).
- 37 Novoselac, M., Dolić, V. i Bišćan., Z.: Neimenovani dokument (pismo autora Kabinetu Predsjednika Republike Hrvatske), 9. travnja 1998, HDA, fond HR-HDA-1741 Ured predsjednika RH Franje Tuđmana, fascikl 1709.

veterani, predsjednik virske HVIDR-e Željko Bonato je obećao svu pomoć mladima te cinično dodao kako bi, s obzirom da je navodno Štulić išao na dijalizu jer je imao prostrijelnu ranu iz rata, Vlada trebala njegovoj udovici odobriti “četničku vojnu invalidninu”.³⁸

Početak 2000-ih, kad vlada lijevog centra nastoji, opet zbog pritiska međunarodne zajednice, omogućiti povrat Srba, veteranske udruge prosvjeduju zbog, prema njihovoj tvrdnji, boljeg tretmana srpskih u odnosu na hrvatske povratnike.³⁹ U svojoj promemoriji Odboru za ratne veterane Hrvatskog sabora, UDVDR se žalio na diskusije “iza zatvorenih vrata” o povratku Srba, “dojučerašnjih pripadnika pobunjenih oružanih postrojbi”, bez konzultacija veteranskih udruga.⁴⁰ Istovremeno, HVIDR-a se bunila kako se omogućuje potpuni povratak “aboliranih neprijatelja hrvatske države” – Srba koji su napustili Hrvatsku.⁴¹ Udruga dragovoljaca Hrvatskih obrambenih snaga (UDHOS), podržana od svoje matične Hrvatske stranke prava (HSP), vrlo je jasno formulirala kako treba poništiti Zakon o obnovi jer on izjednačava hrvatsku žrtvu s agresorom.⁴²

Ogorčenost veteranskih udruga s obnovom srpskih kuća se nastavila i kad je taj proces krajem 2000-ih dobrim dijelom završen. Neke su veteranske udruge tako 2008. upozoravale na to kako su Srbi sa šireg područja Knina zlorabili zakone o obnovi jer su prodavali obnovljene kuće ili živjeli u Australiji, umjesto u tim kućama.⁴³ Ovdje je prvenstveno bila riječ o medijskom obračunu Koordinacije braniteljskih udruga hrvatskog kraljevskog grada Knina sa SDSS-ovim saborskim zastupnikom Ratkom Gajicom, koji je, po mišljenju Koordinacije, u medijima navodno stvarao “sliku loših međunaci-

38 Obad, O.: Mještani Vira brane ubojice Nedjeljka Štulića i tvrde da se nije ni smio vratiti u Hrvatsku, *Jutarnji list*, 6. ožujka 2000.

39 R, I.: Ne znam tko se plaši srpskih staraca, *Večernji list*, 8. svibnja 2000.; M, D.: Branitelji prosvjeduju: Srbi povratnici ne smiju imati isti tretman, *Jutarnji list*, 8. svibnja 2000.; Vlahović, E., Božić, N. i Lakić-Prizmić, T.: Branitelji nezadovoljni većim pravima srpskih povratnika od hrvatskih, *Jutarnji list*, 17. svibnja 2000.; Dečak, Đ.: Zapisnik 2. sjednice kolegija predsjednika udruge od 24. svibnja 2000. godine, 25. svibanj 2000., UDVDR, Registrator Središnji odbor: 2.

40 Dečak, Đ.: Promemorija o zaštiti digniteta Domovinskog rata, 13. travnja 2000., UDVDR, Registrator Nerazvrstano.

41 Jolić, S.: Stranci će ulaziti samo preko naših tijela, *Večernji list*, 5. svibnja 2000.

42 Mikulić, M.: Kvesić: Račan zove Srbe u Vukovar jer su mu oni biraci, *Jutarnji list*, 31. svibnja 2000.

43 Čolak, T.: Ratko Gajica III (1), 25. veljače 2008, HDA, fond HR-HDA-2049 Ured predsjednika RH Stjepana Mesića, fascikl 80.

onalnih odnosa” u gradu i davao izjave “opasne za suživot Hrvata i Srba” i to baš u vrijeme kada se “rješava kosovsko pitanje” (kada je Kosovo proglasilo neovisnost). Međutim, osim ovakvog kontekstualiziranja samog obračuna s Gajicom (povezivanje s “kosovskim pitanjem”) imenovanje Srba kojima su kuće obnovljene predstavljalo je problematičnu denuncijatorsku praksu veteranskih vođa.⁴⁴

Što se tiče politika pomirenja koje je Tuđman provodio, zanimljivi su veteranski zahtjevi za poništavanjem Zakona o općem oprostima iz 1996., kojim se omogućila amnestija za kazneno djelo oružane pobune kako bi se izbjegla masovna poratna suđenja pobunjenim Srbima. Veteranske udruge su se kod donošenja Zakona bunile, optužujući dužnosnike kako su oprostili onima “od kojih niste čuli glas kajanja”.⁴⁵ Paralelno sa zahtijevanjem ukidanja Zakona, tražila se amnestija za hrvatske veterane za sva potencijalna kaznena djela, pa tako i ratne zločine.⁴⁶ Zahtjevi za ukidanjem ovog Zakona bili su učestali kada se tijekom ranih 2000-ih pokušavalo procesuirati hrvatske časnike i vojnike za zločine počinjene nad Srbima.⁴⁷ I nakon ranih 2000-ih udruge su periodički tražile poništenje Zakona, često u sklopu većih protestnih ciklusa.⁴⁸ Stoga su udruge u više navrata tražile da Hrvatska objavi registre aboliranih ili agresora, na kojima bi se nalazio popis svih Srba koji su sudjelovali u agresiji na Hrvatsku (Milekić, 2022: 237—238).⁴⁹

44 Ibid.

45 UHBDDR protiv Zakona o općem oprostima, *Vjesnik*, 24. rujna 1996.

46 Mustapić, A.: Ako Vlada za 100 dana ne riješi naše probleme, štrajkat ćemo glađu, *Slobodna Dalmacija*, 5. srpnja 1996; Koordinacija udruga proisteklih iz Domovinskog rata: Deklaracija, 15. veljače 2001, UDVDR, registrator Republička koordinacija udruga iz Domovinskog rata.

47 Šetka, S.: Marionetama u Vladi – dosta!, *Slobodna Dalmacija*, 9. veljače 2001.

48 Udruga branitelja Domovinskog rata Ina-Naftaplina KVIN: Deklaracija o zaštiti hrvatskih branitelja i digniteta Domovinskog rata, 4. ožujka 2011, Ured predsjednika Republike Hrvatske (UPRH), org. jed. 71-02-07 Posebni savjetnik predsjednika Republike Hrvatske za branitelje, kl. oz. 560-01/11-01/04, ur. br. 363-11-01; Arbanas, I.: Neimenovani dokument (priopćenje zadarskih veteranskih udruga predsjednicima Vlade, Sabora i Republike Hrvatske te javnosti), 19. travnja 2011, UPRH, org. jed. 71-02-07 Posebni savjetnik predsjednika Republike Hrvatske za branitelje, kl. oz. 560-01/11-01/12, ur. br. 363-11-01; Galinec, I.: Čestitka povodom izbora za prvu predsjednicu RH!, 19. veljače 2015, UPRH, org. jed. 71-02-07 Posebni savjetnik predsjednika Republike Hrvatske za branitelje, kl. oz. 053-01/15-01/12, ur. br. 363-11-01.

49 Čolak, T.: Neimenovani dokument (dopis autora predsjedniku Republike Hrvatske Ivi Josipoviću), 22. travnja 2010, UPRH, org. jed. 71-02-23 Posebni savjetnik za branitelje, kl. oz. 052-02/10-05/31, ur. br. 363-10-01.

I drugi vidovi pomirenja ostali su problematični za veteranske udruge. Tako je dolazak Veljka Džakule, tadašnjeg predsjednika Srpskog demokratskog foruma (SDF) i nekadašnjeg dužnosnika RSK, na obilježavanje 'Oluje' 2012. dočekan negativno. Veteranska udruga Zavjet smatrala je njegov dolazak sramotom jer je riječ o osobi koja je sudjelovala u zločinima.⁵⁰

I Procesuiranje ratnih zločina

Tijekom 1990-ih, hrvatsko pravosuđe je vrlo slabo procesuiralo ratne zločine i druga teška djela počinjena od strane hrvatskih snaga nad srpskim civilima i zarobljenicima (Blitz, 2008: 132). S obzirom na to koliko je 1990-ih izvršna vlast (HDZ) penetrirala u pravosudnu ("čistke" i u odvjetništvu i u sudstvu), visoku razinu međunacionalne nesnošljivosti te činjenicu da su policijski organi sudjelovali u počinjenju nekih od tih zločina, nije ni čudno da do ozbiljnijeg procesuiranja zločina počinjenih nad Srbima u tom desetljeću nije došlo (Ponoš, 2020: 68—69; Uzelac, 2001; Židek 2014). Neprocesuiranje zločina koje su počinile hrvatske snage, a pogotovo onih iz operacija "Bljesak i Oluja", bilo je i dio državne politike, javno proklamirane od Tuđmana, koji se time suprotstavljao MKSJ-u (Pavlaković, 2008: 291—291; Peskin i Boduszyński, 2003: 1124).⁵¹ Međutim, Tuđmanovom smrću u prosincu 1999. i pobjedom koalicije lijevog centra na parlamentarnim izborima mjesec dana kasnije situacija se počela mijenjati. U želji za što bržim pristupanjem EU, hrvatsko političko vodstvo iskazalo je spremnost za suradnju s MKSJ-om i efikasnijim procesuiranjem ratnih zločina počinjenih nad Srbima, ignoriranih prethodno desetljeće (Peskin i Boduszyński, 2003: 1125). Ovo je značilo potencijalno procesuiranje visokih časnika Hrvatske vojske i policije za koje se već znalo da su pod istragama MKSJ-a.

Prva istraga koja je privukla pažnju veteranskih udruge ticala se ratnih zločina počinjenih nad lokalnim Srbima u Gospiću u jesen 1991., za koje se godinama spekuliralo kako su tadašnji članovi Vlade nacionalnog jedinstva znali za njih.⁵² (Milošević, 2018: 53—54). Istraživački tim MKSJ-a došao je u Gospić

50 Knežević, V. i Vuković, S.: Džakula poželjan samo ako se ispriča, *Večernji list*, 5. kolovoza 2012.

51 Satnija Wolf: Franjo Tuđman 14. 12. 1998 najavljuje Haag, YouTube, 9. studenog 2012. <https://www.youtube.com/watch?v=-XoYED7kgLU&t=1s>, Pristupljeno: 15. listopada 2024.

52 Za kratak opis zločina u Gospiću i medijske napise o njima, vidi: Milošević, 2018: 53—54; M., N.: Sinjske udruge podržavaju generala Norca, *Vjesnik*, 15. studenog 1997; Jurić, A.: A da

u travnju 2000., s namjerom da vrši probna iskapanja na lokacijama za koje se vjerovalo da skrivaju posmrtno ostatke ubijenih srpskih civila.⁵³ Veteranske udruge su pozvale Vladu da potakne MKSJ da istraži zločine nad Hrvatima kako bi se “jasno ustanovilo tko je bio agresor, a tko branio opstojnost u vlastitoj zemlji”.⁵⁴ Za veteranske udruge je inzistiranje na agresoru bilo izuzetno važno i u simboličkom i u materijalnom smislu. Osim što ovo inzistiranje nanovo utvrđuje rat kao agresiju, ono također jasno uspostavlja moralnu i formalnu hijerarhiju po kojoj su prava veterana (branitelja) ispred prava Srba (agresora). Zbog toga se i rađaju dva nova veteranska i desničarska tropa: “borba protiv kriminalizacije Domovinskog rata” i zaštita ili obrana “digniteta Domovinskog rata”. Rasvjetljavanje jednog tako široko organiziranog i prikrivanog zločina kao što je ovaj iz Gospića, ukazivalo je na činjenicu da zločini počinjeni nad Srbima nisu bili isključivo individualni incidenti, što narušava dihotomiju žrtve i agresora. Gospićki slučaj je također uznemiravao pobjednika u ratu (Hrvatsku i Hrvate). Tako je HVIDR-in predsjednik Marinko Liović rekao da, ukoliko se sudi Hrvatskoj, treba osnovati i međunarodni sud koji bi sudio za Bleiburg, Hirošimu, Nagasaki, Vijetnam, Čečeniju i francuske zločine u Alžiru.⁵⁵

Iako Srbi u početku ostaju u drugom planu veteranske retorike, jasno je kako je mobilizacija usmjerena protiv njih jer se pokušavalo zaustaviti donošenje pravde za čitavu zajednicu. Pokušaj procesuiranja ratnih zločina počinjenih nad Srbima je za Mirka Čondića, vođu prosvjeda i čelnu osobu Središnjeg nacionalnog stožera za obranu digniteta Domovinskog rata, značio poniženje Hrvatske. Prema Čondiću, tim su činom Mesić i Račan, kao personifikacije političkog zla, željeli da Hrvatska “klekne pred Srbima i moli za

svi hrvatski vojnici krenu u Haag, *Slobodna Dalmacija*, 28. studenog 1997; H.: ‘Svjedoci smo ratnih zločina u Gospiću’, *Večernji list*, 28. siječnja 1998; Peratović, Ž.: E. H., bivša tajnica Operativnog stožera za Gospić: Tihomir Orešković prisilio je 1991. dvije maloljetne Hrvatice iz BiH da vode ljubav s njim i jednim ministrom, *Globus*, 30. travnja 1999; Arbutina, P.: Nije se više imalo u koga pucati, SKD Prosvjeta, rujna 2016 <http://casopis.skd-prosvjeta.hr/nije-se-vise-imalo-u-koga-pucati/>, Pristupljeno: 15. listopada 2024; Žabec, K.: Dokumenti Vlade iz '92. demantiraju Gregurića: papire o nestanku 65 Srba i 39 Hrvata on je sam potpisao, *Jutarnji list*, 16. travanj 2000.

- 53 Despot, S. i Pavić, S.: Haaški istražitelji počeli tragati za žrtvama ratnih zločina 1991. u Gospiću, *Jutarnji list*, 11. travnja 2000.
- 54 Pavić, S.: Gospićki branitelji i HDZ: Vlast prodaje generale za kredite, *Jutarnji list*, 12. travnja 2000.
- 55 H: Hvidra: Za Ahmiće nisu odgovarali pravi krivci, *Jutarnji list*, 10. ožujka 2000.

oprost”.⁵⁶ Osim protivljenja procesuiranja zločina, mnogi veteranski vođe su nijekali da su se zločini uopće dogodili. Tako je Tonći Turić, predsjednik splitskog UDVD-a, tvrdio kako hrvatske snage nisu počinile niti jedan ratni zločin. Priznao je kako je možda bilo nekontroliranih “ispada pojedinaca”, ali da su to bila kaznena djela, a ne ratni zločini.⁵⁷ Podjednako radikalno je istupio Mladen Rogić, predsjednik UHDDR-a Zagreb, s izjavom kako to nisu posmrtni ostatci srpskih civila nego Hrvata koje su 1945. likvidirali partizani.⁵⁸

Ubrzo je, međutim, antisrpski karakter veteranskih prosvjeda izbio na površinu. Na prvom velikom prosvjedu veterana i desnice u Gospiću vladala je izrazita antisrpska atmosfera. Već spomenuti Čondić je na prosvjedu napomenuo kako je bilo 50 posto Srba u Gospiću, koji su svi u sprezi s JNA htjeli uništiti Hrvate.⁵⁹ Time su polovinu gospičke srpske zajednice retorički transformirali u kolektivne zločince koji su htjeli uništiti svoje sugrađane Hrvate. To je kasnije Koordinacija udruga iz Domovinskog rata formulirala u svojoj deklaraciji kada je tražila aboliciju hrvatskih veterana za zločine koji su počinjeni protiv neprijatelja koje je bio “sjedinjen za vrijeme rata u vojnom i civilnom smislu” – brišući tako distinkciju između vojnika i civila.⁶⁰ Nadalje, prosvjednici su vikali “Mesiću, Stevane” i “Račanu, Jovane”, čime su pokušali simboličko odrugotvoriti Mesića i Račana, koristeći srpski identitet kao prazni označitelj za diskreditaciju političkih protivnika.⁶¹

U situaciji opće radikalizacije veteranskih udruga, u svibnju 2000. predsjednik HVIDRA-e Marinko Liović je prijetio miniranjem turističke sezone blokiranjem cesta, graničnih prijelaza, luka i zračnih luka. Nakon nekoliko dana Liović je reterirao, smirujući javnost kako veterani nisu ti koji će postavljati balvane, već će to raditi “oni koje Vlada vraća” u Hrvatsku.⁶² Na Izvještajnom

56 Šetka, S., Šagolj Z. i Ljubić, M.: Split: 150 tisuća puta “Svi smo mi Mirko Norac”, *Slobodna Dalmacija*, 12. veljače 2001.

57 Dečak, Đ.: Zapisnik III izvještajnog sabora održanog 15. rujna 2000. godine, 21. rujna 2000., UDVD, registrator Izvještajni sabori: 3.

58 Halužan, M.: Ako Vlada može rušiti Ustav, mi možemo rušiti Vladu!, *Novi list*, 15. travnja 2000.

59 Pavić, S.: Anto Đapić u Gospiću dočekan ovacijama, a Pančić izvrijeđan, *Jutarnji list*, 20. travnja 2000.

60 Koordinacija udruga proisteklih iz Domovinskog rata: Deklaracija.

61 Pavić, S.: Anto Đapić u Gospiću dočekan ovacijama, a Pančić izvrijeđan, *Jutarnji list*, 20. travnja 2000.

62 Hina: Balvane će postaviti oni koje Vlada vraća, *Slobodna Dalmacija*, 10. svibnja 2000; Liović je bio poznat po tome da je na radijskoj emisiji izjavio kako je u njegov podrum “zabranjen

saboru UDVDR-a, Hrvoje Hitrec, predsjednik Udruge hrvatskih umjetnika dragovoljaca Domovinskog rata, tvrdio je kako su srpski zločinci ostali nekažnjeni zbog međunarodnog pritiska te slobodno šetaju Hrvatskom i pale požare.⁶³ Bez obzira što su veteranski vođe bili ti koji su izricali prijetnje, Srbi su nanovo povezani s imagemom “remetilačkog faktora” u hrvatskom društvu (Drača, 2021: 81). U veteranskoj retorici na prosvjedima u Splitu tih dana i oko njih, Srbi su povezivani s Jugoslavijom i komunizmom te često prikazivani kao “četnici” koje Vlada rehabilitira i “zločinci” kojima se omogućava povratak.⁶⁴ I predsjednik UDVDR-a, Đuro Dečak, je napomenuo na prosvjedu u Osijeku kako neće dopustiti svakoj “babi” kojoj su dopustili povratak da podigne optužnicu protiv hrvatskih veterana za koje misli da su ubili njenog “dragog sina četnika”.⁶⁵

Ustaška ikonografija je bila još jedan antisrpski aspekt koji je zauzimao prominentno mjesto na veteranskim prosvjedima. Poklič “Za dom spremni”, razna ustaška simbolika i pjesme su zabilježene na prosvjedima.⁶⁶ Veteranski vođe su u jeku prosvjeda sudjelovali i na ceremoniji otkrivanja spomenika ustaškom zapovjedniku Juri Francetiću u Slunju u lipnju 2000.⁶⁷ Na njihovim skupovima se pjevala pjesma Joška Tomičića ‘Oj Ivica i Stipane’, ukomponirana na melodiju ustaške “Evo zore, evo dana” i baš za veteranske prosvjede, u kojoj se pjesnik obraća Račanu i Mesiću i govori da će ih pojesti crne vrane.⁶⁸

ulaz psima, mačkama, ženama, Srbima i Židovima” te da je hrvatskoj Vladi “previše Židova”. Također je u intervjuu *Novom listu* rekao kako su MKSJ stvorili “američki masoni i Židovi”. Vidi: Jergović, M.; Etnički vojvoda, *Feral Tribune*, 21. lipnja 1999.

- 63 Dečak, Đ.: Zapisnik III izvještajnog sabora: 6.
- 64 Bakotić, N.: “Rehabilitiraju se četnici, uskrsava Tito i Jugoslavija”, *Jutarnji list*, 10. svibnja 2000; Dobrila, S.: Prosvjed branitelja u Splitu prošao uz mnogo oštrih riječi, ali bez izgreda, *Vjesnik*, 11. svibnja 2000.
- 65 Jambrović, M.: Nijedan političar i general nije se na skupovima ogradio od govora mržnje, *Vjesnik*, 13. veljače 2001.
- 66 Vuksan, M.: Đapićeve prijetnje; Dobrila, S.: Prosvjed branitelja u Splitu; Bakotić, N.: Pet tisuća branitelja na prosvjedu u Splitu, *Jutarnji list*, 11. svibnja 2000.; Mikulić, M.: Kvesić: Račan zove; Opačak-Klobučar, T., Ficko, A., Rukavina, T., Karakaš, D., Blajić, J. i Čulina, D.: Prosvjedi u Rijeci, Sinju, Kninu, Osijeku, Opuzenu, *Večernji list*, 10. veljače 2001.; T., A. i B. V.: ‘Nema zore, nema dana dok je Stipe i Račana’, *Jutarnji list*, 16. veljače 2001.; Garmaz, Ž.: Norac u raljama ustaške ikonografije, *Vjesnik*, 17. veljače 2001.
- 67 Škalamera, I.: Otkrivena spomen-ploča ustaši Juri Francetiću, *Večernji list*, 9. lipnja 2000.
- 68 Urukalo, V. i Čolović, D.: Bobetko: U ovoj zemlji mi odlučujemo, *Jutarnji list*, 12. veljače 2001.; Za samu pjesmu, vidi: Hrvatske Domoljubne Pjesme 1991: Josko Tomić – Oj Ivica i Stipane, YouTube, 13. rujna 2012. <https://www.youtube.com/watch?v=-shOiCeFO1Q>. Pristupljeno: 15. listopada 2024.

Sporadična upotreba ustaške ikonografije ostat će stalna značajka veteranskih prosvjeda, kao i u suštini desničarskih, do današnjih dana.⁶⁹

I na kraju, veteranske udruge i grupe početkom 2000-ih nisu prosvjedovale samo kako bi “kupile vrijeme” ili ispregovarale bolje uvjete predaje za hrvatske časnike, kao u slučaju Gospićke skupine, Mirka Norca i Janka Bobetka. One su također aktivno radile na opstrukciji pravosuđa u procesuiranju ratnih zločina počinjenih nad Srbima. Na suđenju za zločine počinjene 1992. nad srpskim civilima u Vojnom zatvoru Lora u Splitu, pripadnici Stožera za obranu digniteta Domovinskog rata prijetili su svjedocima tužiteljstva. Od toga je jedan bio njihov nekadašnji suborac, vojni policajac iz Lore.⁷⁰

1 Manjinska prava i kultura

Još od 1990-ih, veteranske udruge vide srpsku manjinu u Hrvatskoj kao nepravedno privilegiranu zajednicu, pretjerano zaštićenu od države (kao “lički medvjedi”).⁷¹ Neke su veteranske udruge bile čak i protiv ostvarivanja stečenih prava koja su trebala olakšati život Srbima koji su ostali živjeti u Hrvatskoj nakon završetka mirne reintegracije. Jedan od tih propisa bio je Zakon o konvalidaciji, koji je omogućavao da se određeni pravni akti i dokumenti doneseni na prostoru pod upravom UNTAES-a priznaju i u Republici Hrvatskoj, ukoliko nisu u koliziji s hrvatskim Ustavom i zakonima. Zakon je tako omogućavao upis u matične i zemljišne knjige i reguliranje mnogih prava iz područja mirovinskog i zdravstvenog sustava te socijalne skrbi.⁷² Iako je bilo jasno kako Zakon nije legalizirao eventualnu otimačinu tuđe imovine na području nekadašnje RSK, HVIDR-a se bunila kako neće dozvoliti primjenu Zakona i isplate ikakvih naknada “neprijateljima hrvatske države”. Liović je naglasio kako su svjesni da je Zakon izglasan zbog međunarodnog pritiska, ali da će se radije živjeti na “kruhu i vodi”, nego dozvoliti uvođenje “međunarodnog protektora-ta” i “izjednačavanje agresora i branitelja”.⁷³

69 Barilar, S. i Novak, T.: Kamenovani Banski dvori, *Jutarnji list*, 9. prosinca 2005; Laušić, F.: “Branitelji su osigurali fotelje Josipoviću i Kosorići”, *Slobodna Dalmacija*, 16. siječnja 2011.

70 Kavain, M. i Toma, I.: Lora: Svjedoku prijete Čondićev Stožer, *Jutarnji list*, 17. rujna 2002; Pejčković-Kačanski, M.: Prijetili su mi iz Čondićeva Stožera, *Večernji list*, 24. listopada 2002.

71 Grbavac, M.: Do kada će Srbi.

72 Vrbošić, B.: Srpska otimačina nije legalizirana, *Večernji list*, 1. listopada 1997.

73 Pavić, S.: Spriječit ćemo isplatu naknade neprijateljima hrvatske države!, *Slobodna Dalmacija*,

S obzirom da u svojoj retorici veteranske udruge percipiraju skrb i prava za sebe i za nacionalne manjine kao igru nultog zbroja, djelomično i iz financijske perspektive, to ih posljedično vodi u konfrontaciju.⁷⁴ Vjerovanje kako velika izdvajanja za manjine nužno dovode do mjera štednje u veteranskoj skrbi, zvuči plauzibilno u vremenima proračunskih rezova. Ovo je, u kombinaciji s drugim faktorima motiviralo mnoge veterane na prosvjed u Savskoj (2014—16), gdje se proširila priča kako će Srbima dati ista prava kao i njima (Dolenec, 2014: 37).⁷⁵ Nominalni okidač za prosvjed bio je vezan uz izjavu Bojana Glavaševića, pomoćnika ministra branitelja Predragu Matića, u kojoj se upitao kako to da kod srpskog pučanstva, koje je isto preživjelo rat, nema zabilježenih slučajeva posttraumatskog stresnog poremećaja (PTSP), a kod hrvatskih veterana, pobjednika u ratu, ima. Za veteranske udruge to je bila kap koja je prelila čašu jer je time “izjednačio agresora i žrtvu” (Milekić, 2022: 231). Ono čega su se prosvjednici bojali je da bi srpski civili mogli dobiti odštete temeljem Zakona o pravima žrtava seksualnog nasilja iz Domovinskog rata koji se tih dana donosio te najavljenog Zakona o pravima civilnih žrtava. Međutim, dijelom i zbog mobilizacije prosvjednika, u prvi je zakon ugrađena nejasna odredba po kojoj prava ne može ostvariti osoba koja je bila “pomagač ili suradnik neprijateljskih vojnih ili paravojnih postrojbi”. Takva odredba je otvorila vrata da se Srbima može uskratiti takva odšteta.⁷⁶

Također se u to vrijeme spekuliralo o izmjenama Zakona o braniteljima. Prosvjednici iz Savske tvrdili su da predložene zakonske promjene otvaraju mogućnost “pripadnicima tzv. vojske Krajine i agresorima”, onima koji su ranjeni u borbi s hrvatskim snagama, pravo na odštetu. Da nije riječ samo o simboličkim prigovorima udruga, nego da su bili motivirani i financijskim aspektom, ukazuje

11. lipnja 1998.

74 Vlahović, E., Božić, N. i Lakić-Prizmić, T.: Branitelji nezadovoljni; Isr i Žkr: Neprijatelji Hrvatske imaju veća prava od branitelja, *Večernji list*, 7. rujna 1999.

75 Za detaljan opis prosvjeda u Savskoj, vidi: Milekić, 2022.

76 Turčin, K.: ‘Ako četnik Jovo nema prava iz Zakona, njegov mali sin Jovica koji je izgubio nogu u granatiranju treba ih imati’, *Jutarnji list*, 27. lipnja 2021. <https://www.jutarnji.hr/vijesti/hrvatska/ako-cetnik-jovo-nema-prava-iz-zakona-njegov-mali-sin-jovica-koji-je-izgubio-nogu-u-granatiranju-treba-ih-imati-15083921>, Pristupljeno: 20 listopada 2024; Bajto, N.: Žrtve šatoraškog nasilja, *Novosti*, 6. lipnja 2015. <https://www.portalnovosti.com/zrtve-satoraskog-nasilja>, Pristupljeno: 20. listopada 2024;

NDHZDS, Prijenos sastanka predstavnika branitelja i Vlade RH, YouTube, 1. lipnja 2015. <https://www.youtube.com/watch?app=desktop&v=2hN8gdx2Nao>, Pristupljeno: 20. listopada 2024.

i njihov prigovor na Nacrt Operativnog programa Ministarstva regionalnog razvoja i fondova EU – Konkurentnost i kohezija. Prosvjednici su tvrdili da se u dokumentu nisu spominjali hrvatski veterani, već samo srpski izbjeglice i povratnici, što bi za posljedicu imalo financiranje projekata koji se tiču te zajednice.⁷⁷ U konačnoj verziji Operativnog programa, iz prosinca 2014., ovo je izmijenjeno.⁷⁸

Međutim, nije riječ samo o borbi za resurse s društvenom skupinom koju se percipira kao konkurenta. Kod nekih veteranskih udruga prisutni su bili elementi etnototalitarizma te su Srbi i srpski nacionalni identitet predstavljali ugrozu Hrvatske, Hrvata i njihovog nacionalnog identiteta. Svaki vid i vizualni označitelj Srba u Hrvatskoj se doživljavao kao provokacija koja iziskuje mobilizaciju. Tako je 1998. Udruga hrvatskih branitelja-dragovoljaca Domovinskog rata (UHBDDR) izazvala incident u Vukovaru jer je zastava srpske nacionalne manjine bila izvješena na zgradi u kojoj je udruga održavala skupštinu. Borković je tvrdio kako je Udruga u Vukovaru “zatekla incidentno stanje”, protivno Ustavu jer je “srpska zastava bila iznad hrvatske” te je “dominirala nad prostorom” i iritirala njihove članove.⁷⁹ Samo tjedan dana kasnije, UHBDDR je izazvao incident na smotri udruga u Zagrebu, kada su Borković i članovi udruge fizički i verbalno nasrnuli na članove SDF-a, uz neutemeljene optužbe da je jedan od njihovih članova bio logorski čuvar.⁸⁰

Drugim drugutama s radikalnijom retorikom također su smetali Srbi kao takvi. Tako je 1996. u svojem prijedlogu novog Zakona o braniteljima, UDVDR Vukovarsko-srijemske županije tražio da zdravstveni djelatnici srpske nacionalnosti imaju biti izuzeti iz bilo koje faze liječenja veterana. U obrazloženju predloženog stavka zakona, Udruga je obrazložila da je svim veteranima bilo jasno kako “nema tog Srbina i Srpkinje koji im u svome srcu žele dobro”, što znači da ih sigurno nisu mogli savjesno liječiti.⁸¹ Nacionalnom UDVDR-u su

77 Udruge iz Domovinskog rata na državnoj razini 100 % za Hrvatsku: Zaštita prava hrvatskih branitelja iz Domovinskog rata i članova njihovih obitelji – zahtjev za sazivanje sjednice Odbora za ratne veterane Hrvatskog sabora, 6 studenog 2014., Hrvatski sabor, fond Hrvatski sabor, podfond Hrvatski sabor, 7. saziv (2011. – 2015.), serija Odbor za ratne veterane, podserija Sjednice, podpodserija 22. sjednica, podpodserija Materijal sjednice: 6.

78 *Operativni program Konkurentnost i Kohezija 2014. – 2020.* 2014. Ministarstvo regionalnog razvoja i fondova EU. Zagreb.

79 Kustura, I.: Netko mora odgovarati zbog srpske zastave, *Večernji list*, 27. listopada 1998.

80 Hina: Vlada i UNHCR suodgovorni za incidente, *Novi list*, 4. studenog 1998.

81 Sučić, Ž.: Prijedlog izmjena i dopuna Prijedloga zakona o hrvatskim braniteljima, studeni 1996, UDVDR, registrator Nerazvistano.

smetali i rani pokušaji ispravljanja podzastupljenosti srpske manjine u državnim i javnim tijelima. UDVDR je tako 2002. Vladimiru Gredelju, predsjedniku Udruge sudaca, izrazio neslaganje s imenovanjem srpskog suca na Županijskom sudu u Vukovaru. Iako napominju da prihvaćaju “paritet po nacionalnoj osnovi”, za dotičnog suca tvrde kako je bio osuđen na 12 godina radi oružane pobune, za što je kasnije abolidan temeljem Zakona o općem oprostima.⁸²

Desetljeće kasnije, veteranski vođe se koriste istom retoričkom obranom kojom tvrde kako pozdravljaju uključivanje nacionalnih manjina, pa tako i Srba, u državne institucije, ali se konkretno protive angažmanu određenog Srbina. Tako su 2013. veteranski vođe Josip Klemm i Ilija Vučemilović pisali ministrici kulture Andreji Zlatar da bi zatražili micanje Čedomira Višnjića iz Upravnog vijeća Hrvatskog memorijalno-dokumentacijskog centra Domovinskog rata (HMDCDR). Iako su pozdravili angažman pripadnika srpske nacionalne manjine u Upravnom vijeću, smatrali su kako je to trebao biti Srbin koji je “izravno sudjelovao u Domovinskom ratu”. Naime, osim Višnjićeve izdavačke aktivnosti, njima je bio problematičan životopis koji pokazuje “bahatost” ili “indiferentnost” kandidata.⁸³ Nakon što se aktivirao i ravnatelj HMDCDR-a Ante Nazor, i sam veteran, priloživši dokumente koji navodno upućuju na Višnjićeve kontakte s vojnim strukturama RSK-a tijekom rata, Višnjić je podnio ostavku na članstvo u Upravnom odboru.⁸⁴

Međutim, najradikalniju mobilizaciju veteranskih udruga i grupa protiv srpskih manjinskih prava predstavljali su antićirilčni prosvjedi 2013. — 2014. Veteranske udruge i grupe uklopile su se u šire kulturne ratove (*culture wars*) što su ih konzervativne grupe pokrenule oko politika pamćenja, identiteta i

- 82 Dečak, Đ: Otvoreno pismo, 22. listopada 2002, UDVDR, registrator Republička koordinacija udruga iz Domovinskog rata.
- 83 Vučemilović, I. i Klemm, J.: Neimenovani dokument (dopis Vučemilovića i Klemma, Ministarstvu kulture, ministrici kulture i njezinim pomoćnicima, članovima Upravnog vijeća HMDCDR-a i ravnatelju HMDCDR-a), 28. prosinca 2013, Hrvatski sabor, fond Hrvatski sabor, podfond Hrvatski sabor, 7. saziv (2011. – 2015.), serija Odbor za ratne veterane, podserija Sjednice, podpodserija 22. sjednica, podpodserija Materijal sjednice.
- 84 Nazor, A.: Odgovor ravnatelja HMDCDR na upit vanjskog člana Odbora za ratne veterane Hrvatskog Sabora Ilije Vučemilovića, 16. listopada 2014, Hrvatski sabor, fond Hrvatski sabor, podfond Hrvatski sabor, 7. saziv (2011. – 2015.), serija Odbor za ratne veterane, podserija Sjednice, podpodserija 22. sjednica, podpodserija Materijal sjednice; Hina, Ostavka Višnjića kojeg je Odbor za veterane optužio za kolaboraciju s vojskom SAO Krajine, Index, 20. siječnja 2015. <https://www.index.hr/vijesti/clanak/Ostavka-Visnjica-kojeg-je-Odbor-za-veterane-optuzio-za-kolaboraciju-s-vojskom-sao-Krajine/796245.aspx>, Pristupljeno: 20. listopada 2024.

morala, a koji su se u tim kriznim i postkriznim 2010-im godinama vodili u Srednjoj Europi i Hrvatskoj (Barša *et al*, 2021; Youngs, 2018: 8). U Hrvatskoj je osim aktivacije anti-LGBT i antirodnih konzervativnih udruga, ovo razdoblje bilo obilježeno ponovnim buđenjem etnički isključivih politika pamćenja vezanih uz rat 1990-ih (Čepo, 2020: 144—146). Tako je u Hrvatskoj u fokus došao Vukovar, “grad heroj”, koji ima posebno mjesto u politici pamćenja kao simbol za hrvatsku žrtvu (Banjeglav, 2012). Naime, nakon što je temeljem popisa stanovništva iz 2011. utvrđeno kako Srbi u Vukovaru predstavljaju više od trećine stanovništva, vlada Zorana Milanovića krenula je 2013. u implementaciju Ustavnog zakona o pravima nacionalnih manjina koji omogućuje uvođenje manjinskog jezika i pisma u takva, multietnička naselja. Konkretno, to je u Vukovaru značilo uvođenje dvojezičnih ploča na latinici i ćirilici na državnim i javnim institucijama (Hesová, 2021: 289).⁸⁵

Mnogi vukovarski veterani i njihovi sugrađani su ćirilicu vidjeli kao isključivo srpski nacionalistički simbol te je ona, posebno za desno orijentirane veterane predstavljala staru i novu agresiju protiv Hrvatske, hrvatske nacije, Vukovara i samih veterana (Sokolić, 2018: 17—18; Šarić i Radanović Felberg, 2017: 52, 62).⁸⁶ Tako su vukovarski veterani, bliski HDZ-u i desnici, odmah po vijesti o uvođenju ćirilice osnovali Stožer za obranu hrvatskog Vukovara. Uz obrazloženje kako će uvođenje ćirilice destabilizirati međunacionalne odnose u Vukovaru, Stožer je tražio 50-godišnji moratorij za njeno uvođenje.⁸⁷ Nadalje gurajući imagem Srba kao remetilačkog faktora i stranaca u Hrvatskoj, Stožer je tvrdio kako je broj Srba koji stvarno živi u Vukovaru manji od onog registriranog. Dodatno, smatrali su neprihvatljivim da se srpska manjinska prava stječu na osnovu “genocida, etničkog čišćenja i ratnih zločina”.⁸⁸ Stožer je posegnuo i za holokaustom, pa je tako za njegova predsjednika Tomislava Josića zabrana ćirilice u Vukovaru bila identična tome da se njemačka himna

85 Bradarić, B.: Ovčara na ćirilici: Dvojezičnost se uvodi po sili zakona, peticije ne pomažu, *Večernji list*, 11. siječnja 2013.

86 Tako je i na sastanku Središnjeg odbora UDVD-a Dečak zaključio kako je ćirilica jedno od hrvatskih pisama te da se zato ne može boriti protiv nje kao pisma, nego kao simbola koji on danas, zbog Vukovara, predstavlja. Vidi: Dečak, Đ.: Zapisnik sa sastanka Središnjeg odbora UDVD RH održan 28. veljače 2013. godine u 11,30 sati u Zagrebu, Galovičeva 12, 4. ožujka 2013, UDVD, registrator Središnji odbor.

87 Bb/VLM: Odgodite uvođenje ćirilice u Vukovar na 50 godina, *Večernji list*, 12 siječnja 2013.

88 Černivec, A.: Mi Vukovarci poručujemo Vladi: Bit će nam čast uklanjati ćirilčne natpise u gradu, a vi nas hapsite!, *Hrvatski list*, 21. veljače 2013.

ne izvodi u Auschwitzu.⁸⁹ Pod geslom “Vukovar nikad neće biti Bykobar”, Stožer je jasno dao do znanja kako ne bi prihvatili uvođenje ćirilice sve i da je grad po nacionalnom sastavu 100 posto srpski.⁹⁰ Za Stožer suživot između “žrtve i agresora”, nije bio opcija, pa su tražili da Ustavni sud podvrgne Ustavni zakon procjeni ustavnosti.⁹¹ Zbog toga Stožer nije prihvatio prijedlog da se ćirilica izostavi na simbolički važnim mjestima (kao npr. Ovčara) nego je tražio, ono što će i HDZ zagovarati, a to je proglašenje Vukovara mjestom posebnog pijeteta zbog “neizmernih ljudskih stradanja i trpljenja”.⁹²

Stožer je svojom konstantnom kampanjom, pomagan od HDZ-a i drugih konzervativnih aktera, do rujna 2013. transformirao svoju borbu protiv ćirilice u nacionalnu kampanju mržnje s izrazito antisrpskim sadržajem. Tako je u sljedećim mjesecima povećan broj međunacionalnih incidenata, u kojima su brojni počinitelji ispisivali ustaške i protusrpske grafite, izazivali incidente na sportskim događajima, uništavali imovinu srpske manjine i razbijali i uklanjali već postojeće dvojezične ploče u drugim sredinama – čak i onima bez posebno traumatičnog ratnog iskustva.⁹³

Na kraju je Stožer odlučio riješiti pitanje ćirilčnih ploča kombinacijom uličnog nasilja i pravnog zagovaranja. Prijetnje o upotrebi sile pri uklanjanju ploča u Vukovaru su se obistinile u rujnu 2013., kad su ih državne službe postavile pod okriljem noći. Ispred policije koja je bila zadužena da čuva ploče, ali s očitim instrukcijama da ne eskaliraju potencijalno nasilje, pripadnici Stožera

- 89 Vurušić, V.: Prosvjed protiv ćirilice bez fotografija generala Gotovine, *Jutarnji list*, 8. travnja 2013.
- 90 Patković, N.: “Može indijski, kineski, japanske, ali ćirilica ne!”, *Jutarnji list*, 20. siječnja 2013.
- 91 Patković, N.: “Nećemo ćirilicu u Vukovar”, *Jutarnji list*, 3. veljače 2013.
- 92 Stožer za obranu hrvatskog Vukovara: Neimenovani dokument (dopis Stožera za obranu hrvatskog Vukovara saborskom Odboru za ratne veterane), 25. travnja 2013, Hrvatski sabor, fond Hrvatski sabor, podfond Hrvatski sabor, 7. saziv (2011-5), serija Odbor za ratne veterane, podserija Sjednice, podpodserija 10. sjednica, podpodserija Materijali sjednice.
- 93 L., D. i B., A.: Takvog primitivizma u Dubrovniku nije bilo ni u Domovinskom ratu, *Večernji list*, 4. rujna 2013.; Vurušić, V.: Srpskoj udruzi razbili staklo i bacili petardu, *Jutarnji list*, 6. rujna 2013.; Pušić, M.: Ćirilica prekinula utakmicu u Vojniću, *Jutarnji list*, 11. rujna 2013.; Bičak, Z.: “Kad u Krnjaku nestane ploča na latinici, to nikome ne smeta, a za ćirilčni natpis diže se pompa”, *Večernji list*, 19. rujna 2013.; Pušić, M.: Ćirilčne ploče razbili točno između dvije policijske ophodnje, *Jutarnji list*, 12. listopada 2013.; Pušić, M. i Penić, G.: Josipović: Skidanje ploča s ćirilicom je sramota za sve nas, *Jutarnji list*, 13. listopada 2013.; H., Ž.: Opet razbijena ploča u Biskupiji kraj Knina, *Jutarnji list*, 14. listopada 2013.; Špac, L.: Zbog ploče im prijete dvije godine zatvora, *Jutarnji list*, 28. studenog 2013.

su čekićem razbili pet ploča.⁹⁴ Nakon što je situacija eskalirala, Stožer je odlučio posegnuti za institutom referendumu kako bi zagovarao svoje ciljeve, slično kao i građanska inicijativa U ime obitelji, koja se tih dana pripremala za referendum o ustavnoj definiciji braka (Petričušić *et al*, 2017: 61). Stožer je tako u studenom 2013. počeo skupljati potpise za raspisivanje referendumu na kojemu bi se tražilo da se odredba o upotrebi manjinskog jezika i pisma može uvesti samo u naselja s više od 50 posto pripadnika nacionalne manjine, što bi efektivno onemogućilo uvođenje u Vukovar.⁹⁵ Uz pomoć HDZ-a, gradonačelnika Zagreba Milana Bandića i Katoličke Crkve te činjenicu kako je zadnji dan prikupljanja bio dan kad se održavao referendum o braku (1. prosinca), čime je do kraja mobilizirano konzervativno biračko tijelo, Stožer je uspio prikupiti, navodno važećih, više od 600 000 potpisa (Karlović Sabolić, 2015: 243—244).

Vlada nije htjela ponoviti pogrešku koju je napravila s referendumom o braku, nego je nakon nekoliko mjeseci poslala referendumsku inicijativu na ocjenu ustavnosti Ustavnom sudu. Iako je u cijelosti odbio inicijativu kao neustavnu, Sud je ipak uvažio potrebe “većinskog hrvatskog naroda koje izviru iz još uvijek živih posljedica velikosrpske agresije”. Tako je naložio Vladi da ne može uvesti dvojezičnost silom dok ne izmijeni Zakon o uporabi jezika i pisma nacionalnih manjina u Hrvatskoj, u kojem će se precizirati sankcije za lokalne zajednice koje ne postupe po zakonu. Dodatno, omogućeno je Gradskom vijeću Vukovara da ne uvede dvojezične ploče na određenim lokacijama u gradu.⁹⁶ Bez obzira što je njihova inicijativa odbijena, odluka Suda je zapravo bila pobjeda Stožera. Pobjedu su ubrzo potvrdili kada su zajedno s novoizabranim HDZ-ovim gradonačelnikom Vukovara, Ivanom Penavom, uklonili posljednje dvojezične ploče, uruđžbirali i poslali ih poštom različitim ministarstvima, dok ih policija, poštujući odluku Ustavnog suda, nije pokušala zaustaviti (Karlović Sabolić, 2015: 246). Godine 2015. antićirilčna kampanja je i službeno završena, tako što je vukovarsko Gradsko vijeće iz gradskog Statuta uklonilo odredbu o dvojezičnosti.⁹⁷

94 Patković, N.: Troje policajaca ranjeno. Stožer: Branit ćemo Vukovar silom, *Jutarnji list*, 3. rujna 2013.

95 Ivanković, D.: I Gotovina u koloni sjećanja, *Večernji list*, 18. studenog 2013.

96 Jurasić, M.: Referendum o ćirilici neustavan, *Večernji list*, 13. kolovoza 2013.

97 Hina: Vijeće na burnoj sjednici izmijenilo statut, ukinulo ćirilicu u Vukovaru, *Telegram*, 17. kolovoza 2015. <https://www.telegram.hr/politika-kriminal/gradsko-vijece-nakon-burne-sjednice-odlucilo-ukinuti-table-na-ćirilici-u-vukovaru/>, Pristupljeno: 20. listopada 2024.

/ Zaključak

Članak je prezentirao kako su brojne, ali u svakom slučaju ne sve, veteranske udruge i grupe (poput raznih, *ad hoc* osnovanih, stožera) gledale na srpsku manjinu, njezina prava i položaj u Hrvatskoj. Iako su veteranske udruge, kao i veterani, ideološki heterogeni, prevladava suvremeni hrvatski etnonacionalizam kojim se Srbi doživljavaju i predstavljaju kao Drugi. Kao baštinici etnonacionalizma koji se izravno veže na ostavštinu raspada SFRJ i rat 1990-ih, veteranske udruge gledaju na Srbe kroz jednodimenzionalne naočale i krutu dihotomiju “žrtve i agresora” i “pobjednika i poraženog” odnosno kroz nacionalnu identifikaciju, isključivo kao Hrvata i Srba. U takvoj interpretaciji, po kojoj postoji isključivo “velikosrpska agresija”, a nikako “građanski rat”, etnototalitarizam, po kojem su Srbi, u najboljem slučaju, gosti, zvuči nacionalistima logično. Iako praćeno opaskom kako namjere nisu antisrpske, njihovo prisustvo u institucijama nije poželjno. Pritom su se veteranske udruge i grupe, kao i ostatak hrvatskog konzervativnog civilnog društva, uklopili u globalne tokove kulturnih ratova.

U dominantnoj interpretaciji rata srpske su žrtve, ako i postoje, drugotne i ne zaslužuju odštetu ni simbolički važno mjesto. Takva interpretacija opravdava ograničavanje ili ukidanje prava te nacionalne manjine koju se, izravno i neizravno, optužuje da je “remetilački faktor” u hrvatskom društvu. Tako i njihovo (a zapravo ne samo njihovo) nacionalno pismo ili zastava postaju “provokacija”, “agresija” ili “etničko čišćenje”. Njihov povratak je “povratak abolidiranih neprijatelja hrvatske države”, čime se nanovo pokušava “izjednačiti žrtvu i agresora”. Te optužbe veteranske udruge upotrebljavaju i kada Hrvatska počne, prvo vrlo sporo i oprezno, procesuirati ratne zločine počinjene nad Srbima i surađivati s MKSJ-om. To je isto izjednačavanje žrtve i agresora, jer baca sumnju na rat kao isključivo “velikosrpsku agresiju”, na Hrvate kao jedine žrtve i na ratne zločine hrvatskih snaga kao izolirane i neplanirane incidente.

Pored esencijalno ideoloških i političkih razloga, veteranske udruge su ponekad gledale na srpsku manjinu negativno zato što su na odnose između Srba i branitelja gledale iz perspektive igre nultog zbroja. Prema toj perspektivi, svaki ustupak srpskoj manjini, pa makar u potpunosti pravno i moralno utemeljen, predstavlja gubitak za veterane. Pritom su se udruge ponašale stro-

go instrumentalno, u kontekstu ograničenih finansijskih sredstava kojima je država prijašnjih godina raspolagala. U ključnim razdobljima – 1996., kad je rat završio, 2000. kad je došlo do promjene vlasti te 2014. — 2015., kad je država provodila mjere štednje, veteranske se udruge aktiviraju, ponekad i u formi preventivnog djelovanja. Kako bi spriječile smanjivanje troškova alociranih za njih, često fabriciraju podatke o izdvajanju za srpsku manjinu. Osim što se i ovo povezuje s tropom “izjednačavanja žrtve i agresora” ili nepoštivanjem “digniteta Domovinskog rata”, riječ je o klasičnoj ulozi veto igrača koji štiti svoj pristup resursima – kako finansijskim, tako i simboličkim.

Treba istaknuti kako ove veteranske aktivnosti nisu bile puki prosvjednički i simbolički folklor, već su imale ozbiljne i trajne pravne, političke i društvene posljedice. Veteranske udruge su često bile uspješne kao pivotalni politički i veto igrači, namećući agendu, inicirajući i blokirajući različite politike. To uključuje i stvari koje imaju utjecaja na položaj i prava srpske manjine u Hrvatskoj. Veteranski prosvjedi 2000. te 2013. — 2015. doveli su do konkretnih mjera koje su utjecale na kvalitetu života Srba i suživota svih. Procesuiranje ratnih zločina je bilo otežano, dvojezičnost u Vukovaru je onemogućena, a Zakon o pravima žrtava seksualnog nasilja iz Domovinskog rata je donesen u obliku koji otežava Srbima pristup pravdi. I konačno, ono što dugoročno predstavlja ozbiljan problem, jest to što su ove veteranske inicijative dodatno naštetile međunacionalnim odnosima i narušile međusobno povjerenje, koji su ključni za potpunu tranziciju u poslijeratno društvo bez stalnog “podgrižavanja” rata i izvanrednog stanja.

- Allcock, J. B. 2012. The International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia, u: Ingrao, C. W. i Emmer, A. T. (ur). *Confronting the Yugoslav Controversies: A Scholars' Initiative*. Purdue University Press. West Lafayette: 346—389.
- Babić, D. 2006. Stigmatizacija Hrvata i Sruba u prijeratnome, ratnom i poslijeratnom razdoblju, *Migracijske i etničke teme*, 22 (4): 379—397.
- Bagić, D. i Kardov, K. 2018. Politička participacija i stranačke preferencije ratnih veterana u Hrvatskoj, *Politička misao*, 55 (3): 82—103.
- Bagić, D, Kardov, K. i Škacan, M. 2020. Mobilizacijska struktura veteranskog pokreta u Hrvatskoj: organizacije društvenog pokreta i članstvo, *Politička misao*, 57 (3): 195—223.
- Banjeglav, T. 2012. Conflicting Memories, Competing Narratives and Contested Histories in Croatia's Post-War Commemorative Practices, *Politička misao*, 49 (5): 7—31.
- Barić, N. 2005. *Srpska pobuna u Hrvatskoj 1990. —1995*. Golden marketing, Tehnička knjiga. Zagreb.
- Barša, P, Hesová, Z. i Slačálek, O. 2021. Introduction: How Post-Communism Ends. Central European Culture Wars in the 2010s, u: Barša, P, Hesová, Z. i Slačálek, O. (ur). *Central European Culture Wars: Beyond Post-Communism and Populism*. Faculty of Arts, Charles University. Prag: 7—27.
- Begić, N, Sanader, M. Žunec, O. 2007. Ratni veterani u Starom Rimu i u današnjoj Hrvatskoj, *Polemos: časopis za interdisciplinarna istraživanja rata i mira*, 10 (20): 11—30.
- Bjelajac, M. i Žunec, O. 2012. The War in Croatia, 1991 — 1995, u: Ingrao, C. W. i Emmer, A. T. (ur). *Confronting the Yugoslav Controversies: A Scholars' Initiative*. Purdue University Press. West Lafayette: 232—272.
- Bježančević, Sanja. 2024. Diskriminacija pripadnika nacionalnih manjina u području rada i zapošljavanja u Republici Hrvatskoj. Neobjavljena disertacija, Doktorska škola Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku. Osijek.
- Blitz, B. K. 2003. Refugee Returns in Croatia: Contradictions and Reform, *Politics*, 23 (3): 181—191.
- Blitz, B. K. 2008. Democratic development, judicial reform and the Serbian question in Croatia, *Human Rights Review*, 9: 123—135.
- Boduszyński, M. P. i Pavlaković, V. 2019. Cultures of Victory and the Political Consequences of Foundational Legitimacy in Croatia and Kosovo, *Journal of Contemporary History*, 54 (4): 799—824.
- Brigović I. i Radoš I. 2013. *101. brigada HV-a. UHBDR 101. brigade Susedgrad i Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata – Zagreb*. Zagreb.
- Clark, J. N. 2013. Courting Controversy: The ICTY' s Acquittal of Croatian Generals Gotovina and Markač, *Journal of International Criminal Justice*, 11 (2): 399—423.

- Čepo, D. 2020. Structural Weaknesses and the Role of the Dominant Political Party: Democratic Backsliding in Croatia since EU Accession, *Southeast European and Black Sea Studies*, 20 (1): 141—159.
- Djuric, I. 2010. The Post-War Repatriation of Serb Minority Internally Displaced Persons and Refugees in Croatia – Between Discrimination and Political Settlement, *Europe-Asia Studies*, 62 (10): 1639—1660.
- Dobrotić, I. 2008. Sustav skrbi za branitelje iz Domovinskog rata, *Revija za socijalnu politiku*, 15 (1): 57—83.
- Dolenec, D. 2017. A Soldier's State? Veterans and the Welfare Regime in Croatia, *Analiza HPD-a*, 14 (1): 55—76.
- Dolenec D. i Širinić D. (2020) Mobilising Against Change: Veteran Organisations as a Pivotal Political Actor, u: Ekiert, G, Perry, E. i Yan, X. (ur). *Ruling by Other Means: State Mobilised Movements*. Cambridge University Press. Boston: 239—260.
- Drača, V. 2021. Izvještaji iz “Balvanije”: imagološka artikulacija pobune Srba u Hrvatskoj u *Slobodnoj Dalmaciji i Glasu Slavonije*, *Tragovi : časopis za srpske i hrvatske teme*, 4 (1): 73—101.
- Glaurdić, J. i Lesschaeve, C. 2022. Warrior Candidates: Do Voters Value Combat Experience in Postwar Elections?, *Political Research Quarterly*, 75 (4): 950—965.
- Glaurdić, J, Lesschaeve C. i Mochtak, M. 2021. Contesting War Memories: Parties and Voters in Contemporary Southeast Europe, *Party Politics*, 28 (6): 1094—1108.
- Graovac, I. 2004. Civilne žrtve u sektoru Jug u Oluji i neposredno nakon Oluje (osnovni pokazatelji), *Polemos: časopis za interdisciplinarna istraživanja rata i mira*, 7 (13—14): 129—145.
- Hedl, D. 2013. *Glavaš – kronika jedne destrukcije*. Novi Liber. Zagreb.
- Hesová, Z. 2021. The Moment After: Culture Wars in a Polarized Croatia, u: Barša, P, Hesová, Z. i Slačálek, O. (ur). *Central European Culture Wars: Beyond Post-Communism and Populism*. Faculty of Arts, Charles University. Prag: 281—324.
- Hrnjaz, M. 2023. Lavirint pravne kvalifikacije oružanih sukoba u Hrvatskoj 1990. — 1995, *Tragovi: časopis za srpske i hrvatske teme*, 6 (1): 45—83.
- Hrvatski Helsinški odbor za ljudska prava. 2001. *Vojna operacija “Oluja” i poslije: Izvještaj*. Hrvatski Helsinški odbor za ljudska prava. Zagreb.
- Jović, D. 2017. *Rat i mit: politika identiteta u suvremenoj Hrvatskoj*. Fraktura. Zaprešić
- Jurišić, M. i Mikić, Lj. 2014. *Bulletin #2: Nasilje i nesnošljivost prema Srbima u 2013*. Srpsko narodno vijeće i Vijeće srpske nacionalne manjine grada Zagreba. Zagreb.
- Karlović Sabolić, M. 2015. *Zoran Milanović – mladić koji je obećavao*. Profil. Zagreb.
- Kočović, B. 2005. *Sahrana jednog mita: žrtve Drugog svetskog rata u Jugoslaviji*. Otkrovenje. Beograd.
- Koska, V. 2011. Slučaj srpske manjine u Hrvatskoj, *Političke analize: tromjesečnik za hrvatsku i međunarodnu politiku*, 2 (5): 50—54.

- Koska, V. i Matan, A. 2017. Croatian Citizenship Regime and Traumatized Categories of Croatian Citizens: Serb Minority and Croatian Defenders of the Homeland War, *Politička misao*, 54 (1–2): 119–149.
- Lesschaeve, C. 2020. Voting after Violence: How Combat Experiences and Postwar Trauma Affect Veteran and Voter Party Choices in Croatia's 2003 Postwar Elections, *Armed Forces & Society*, 46 (2): 259–280.
- Lesschaeve, C. 2023. War as an Enduring Determinant of Party Choice in Postwar Southeast Europe, *Europe-Asia Studies*, 75 (10): 1–29.
- Lesschaeve, C. i Glaurdić, J. 2022. Condoning Postwar Corruption: How Legacies of War Prevent Democratic Accountability in Contemporary Southeast Europe, *East European Politics*, 38 (2): 188–207.
- Maslić Seršić, D. i Vukelić, A. 2012. Vojislav Trifunović ili Tomislav Lučić: tko će se lakše zaposliti u Zagrebu? Testiranje diskriminacije po nacionalnoj i dobnoj osnovi metodom prirodnog eksperimenta, *Revija za sociologiju*, 42 (1): 31–59.
- Mesić, M. i Bagić, D. 2008. Društveno-ekonomski uvjeti održivosti povratka – primjer srpskih povratnika u Hrvatsku, *Revija za socijalnu politiku*, 15 (1): 23–38.
- Mesić, M. i Bagić, D. 2016. Minority (Serb) Returnees to Croatia: Reintegration or New Immigration?, u: Ramet, S. P. i Valenta, M. (ur). *Ethnic Minorities and Politics in Post-Socialist Southeastern Europe*. Cambridge University Press. Cambridge: 211–231.
- Milekić, S. 2022. A Protest, Coup d'État, or Internal Party Power Struggle: What Motivated Croatian War Veterans to Hit the Streets?, *Politička misao*, 59 (4): 215–250.
- Milekić, S. 2023. Defenders of the Homeland: How Croatian 1990s Veterans Kept the Dominant War Narrative Alive. Neobjavljena disertacija, Sveučilište Maynooth. Maynooth.
- Milekić, S. 2024. *Službeno obilježavanje ratne 1991. u Hrvatskoj*. Fondacija Fond za humanitarno pravo. Beograd.
- Milošević, S. (ur). 2018. *Ratni zločini nad Srbima u Hrvatskoj 91 — 95*. Srpsko narodno vijeće i Vijeće srpske nacionalne manjine Grada Zagreba. Zagreb.
- Mitzen, J. 2006. Ontological Security in World Politics: State Identity and the Security Dilemma, *European Journal of International Relations*, 12 (3): 341–370.
- Mochtak, M. 2020. Mythologizing War: Legacies of Conflict in Croatian Parliamentary Debates, *Southeast European and Black Sea Studies*, 20 (3): 491–513.
- Nielsen, C. A. 2018. Collective and Competitive Victimhood as Identity in the former Yugoslavia, u: Adler, N. (ur). *Understanding the Age of Transitional Justice: Crimes, Courts, Commissions, and Chronicling*. Rutgers University Press. Ithaca i New York: 175–193.
- Nikolić, K. 2023. *Krajina 1991. — 1995*. Fraktura i Srpsko narodno vijeće. Zaprešić i Zagreb.
- Pavlaković, V. 2008. Better the Grave Than a Slave: Croatia's Relations with the ICTY, 1995 — 2005, u: Ramet, S. P. Clewing, K. i Lukić, R. (ur). *Croatia since Independence*:

- Politics, Society, Foreign Policy*. Oldenbourg Wissenschaftsverlag. München: 287—302.
- Pavlaković, V. 2016. Fulfilling the Thousand-Year-Old Dream: Strategies of Symbolic Nation-Building in Croatia, u Kolstø, P. (ur). *Strategies of Symbolic Nation-building in South Eastern Europe*. Routledge. New York.
- Pavlaković, V. 2021. The Legacy of War and Nation-Building in Croatia since 1990, u: Apor, B. i Newman, J. P. (ur). *Balkan Legacies: The Long Shadow of Conflict and Ideological Experiment in Southeastern Europe*. Purdue University Press. West Lafayette: 25—65.
- Perković, M. i Puljiz, V. 2001. Ratne štete, izdaci za branitelje, žrtve i stradalnike rata u Republici Hrvatskoj, *Revija socijalne politike*, 8 (2): 235—238.
- Peskin, V. i Boduszyński, M. P. 2003. International Justice and Domestic Politics: Post-Tudjman Croatia and the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia, *Europe-Asia Studies*, 55 (7): 1117—1142.
- Petričušić, A., Čehulić, M. i Čepo, D. 2017. Gaining Political Power by Utilizing Opportunity Structures: An Analysis of the Conservative Religious-Political Movement in Croatia, *Politička misao*, 54 (4): 61—84.
- Phuong, C. 2005. *The International Protection of Internally Displaced Persons*. Cambridge University Press. Cambridge.
- Ponoš, T. 2020. Sisak 1990. — 1991: ratni zločini nad Srbima, *Tragovi: časopis za srpske i hrvatske teme*, 3 (2): 7—72.
- Pupavac, M. i Pupavac V. 2012. Trauma Advocacy, Veteran Politics, and the Croatian Therapeutic State, *Alternatives*, 37 (3): 199—213.
- Radelić, Z, Marijan, D., Barić, N., Bing, A. i Živić, D. 2006. *Stvaranje hrvatske države i Domovinski rat*. Školska knjiga. Zagreb.
- Rod, Danijel. 2021. Političko predstavništvo srpske nacionalne manjine u Hrvatskoj: programske i ideološke razlike SDSS-a i DSS-a. Neobjavljeni diplomski rad, Fakultet političkih znanosti. Zagreb.
- Sokolić, I. 2018. *International courts and mass atrocity: narratives of war and justice in Croatia*. Palgrave Macmillan. New York.
- Sokolić, I. 2022. Heroji na marginama. Branitelji, elite i narativ o ratu, u: Pavlaković, V, Pauković, D. i Židek, N. (ur). *Uokvirivanje nacije i kolektivni identiteti: Politički rituali i kultura sjećanja na traume 20. stoljeća u Hrvatskoj*. Srednja Europa. Zagreb: 167—186.
- Soldić, M. 2009. A Land Fit for Heroes: Croatian Veterans of the Homeland War. Neobjavljeni diplomski rad, Sveučilište u Oslu. Oslo.
- Stojanović, M. 2014. Karakteristični primjeri suđenja za ratne zločine, u: Teršelič, V. i Dubljević, M. (ur). *Procesuiranje ratnih zločina – Jamstvo procesa suočavanja s prošlošću u Hrvatskoj*. Documenta. Zagreb: 65—76.
- Stubbs, P. i Zrinščak, S. 2015. Citizenship and Social Welfare in Croatia: Clientelism and the Limits of “Europeanisation”, *European Politics and Society*, 16 (3): 395—410.

- Šarić, Lj. i Radanović Felberg, T. 2017. 'Cyrillic Does Not Kill': Symbols, Identity, and Memory in Croatian Public Discourse, *Družboslovne razprave*, 33 (85): 51—71.
- Škiljan, F. 2012. Stambena problematika – studija slučaja Srbi u Hrvatskoj, u: Gavri- lović, D. (ur). *Croatian-Serbian relations: Resolving Outstanding Issues = Srpsko-hrvatski odnosi: rešavanje otvorenih pitanja*. Maxima graf. Petrovaradin: 165—188.
- Škiljan, F. 2014. Identitet Srba u Hrvatskoj, *Politička misao*, 51 (2): 111—134.
- Špek, M. 2014. Karakteristični predmeti koji su obilježili desetljeće, u: Teršelič, V. i Dubljević, M. (ur). *Procesuiranje ratnih zločina – Jamstvo procesa suočavanja s prošlošću u Hrvatskoj*. Documenta. Zagreb: 159—189.
- Štiks, I. 2010. The Citizenship Conundrum in Post-Communist Europe: The Instructive Case of Croatia, *Europe-Asia Studies*, 62 (10): 1621—1638.
- Tatalović, S. i Jakešević, R. 2022. Prava nacionalnih manjina i govor mržnje u Hrvatskoj, u: Pavlović, Z. i Ljubičić, M. (ur). *Zbornik radova govor mržnje*. Pokrajinski zaštitnik građana – ombudsman Institut za kriminološka i sociološka istraživanja. Novi Sad: 43—60.
- Uzelac, A. 2001. Hrvatsko pravosuđe u devedesetima: od državne nezavisnosti do institucionalne krize, *Politička misao*, 38 (2): 3—41.
- Youngs, R. 2018. Overview: Conservative Civil Society on the Rise, u: Youngs, R. (ur). *The Mobilisation of Conservative Civil Society*. Carnegie Endowment for International Peace. Washington: 7—12.
- Vuksan-Ćusa, B. i Đurašković, S. 2024. Odnos prema povijesnim ličnostima, u: Bovan, K, Širinić, D. i Raos, V. (ur). *Hrvatski birači – 30 godina političkog ponašanja i mišljenja*. Fakultet političkih znanosti. Zagreb: 201—232.
- Vukušić, I. 2014. Judging Their Hero: Perceptions of the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia in Croatia, u: Gow, J, Kerr, R. i Pajić, Z. (ur). *Prosecuting War Crimes: Lessons and Legacies of the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia*. Routledge. Abingdon and New York: 151—181.
- Žerjavić, V. 1992. Manipulacije žrtvama drugoga svjetskog rata 1941. — 1945, *Časopis za suvremenu povijest*, 24 (3): 149—163.
- Židek, N. 2014. Imenovanja i razriješenja sudaca u Republici Hrvatskoj od 1990. do 1996. godine, u: Teršelič, V. i Dubljević, M. (ur). *Procesuiranje ratnih zločina – Jamstvo procesa suočavanja s prošlošću u Hrvatskoj*. Documenta. Zagreb: 119—134.
- Živić D. i Pokos N. 2004. Demografski gubici tijekom Domovinskog rata kao odrednica depopulacije Hrvatske (1991. — 2001.), *Društvena istraživanja*, 13 (4—5): 727—750.
- Žunec, O. 1998. Rat u Hrvatskoj 1991. — 1995. 2. dio: od Sarajevskog primirja do završnih operacija, *Polemos: časopis za interdisciplinarna istraživanja rata i mira*, 1 (2): 111—136.
- Žunec, O. 2006. Apsolutna žrtva i relativna kompenzacija: proturječja društvenog položaja veterana i državne skrbi za ratne veterane i invalide, *Polemos: časopis za interdisciplinarna istraživanja rata i mira*, 9 (18): 11—42.

Župarić-Iljić, D. 2012. Od očuvanja identiteta do asimilacije: Aktualni položaj i integriranost srpske nacionalne manjine u Zagrebu, u: Gavrilović, D. (ur). *Croa-*

tian-Serbian relations: Resolving Outstanding Issues = Srpsko-hrvatski odnosi: rešavanje otvorenih pitanja. Maxima graf. Petrovaradin: 189—208.

SVEN MILEKIĆ

Democracy Institute, Central European University

Against “Equalising the Victim and Aggressor”: Croatian War Veterans' Associations on Serbs

During the 1990s war in Croatia, veterans founded numerous associations which advocated an improvement of welfare and quickly grew into powerful para-political organisations tied to the dominant political party, the centre-right Croatian Democratic Union (HDZ). Associations held conservative worldviews and promoted a specific narrative about the war brought to life by Croatian President Franjo Tuđman. This dominant narrative, upheld by political elites across the spectrum, promotes a simplified and sanitised account of the war as a “Greater-Serbian aggression”, set upon a strict dichotomy between the victim (Croats) and aggressor (Serbs). Veteran associations promoted this dichotomy as one of the major stratifications of contemporary Croatian society, which demotes the native Serb minority as second-class citizens, blaming them for starting the war. With their rhetoric and activities, associations and their leaders mobilised against everything they saw as a concession to the losing sides – Serbs – keeping the status quo and the victim-aggressor dichotomy intact. Aside of nationalistic reasons, associations looked at the potential concessions at each side – veterans and Serbian minority – through the zero-sum game lenses. Thus, whatever concessions are given to Serbs, it inevitably brings losses to veteran. This is why veteran associations used extreme anti-Serb rhetoric to battle the national minority, framing the concessions, based on law, as attempts to “equalise the victim and aggressor”. Associations focused a lot on three key issues arising from the post-war period: a) return of the refugees, reconstruction and reconciliation; b) prosecution of war

crimes; c) minority rights and culture. The paper will analyse veteran rhetoric and contentious activities, using media sources and archival documentation from associations and different state institutions to show how veterans effectively blocked the Serbian minority from freely using their rights and freedoms in the post-war period.

KEY WORDS: Croatian 1990s war, war veterans, Serbs, minority rights, culture wars